

KRIMINOLOGISKA INSTITUTIONEN

Lane ex.

Nationella Insatsstyrkan, en svensk antiterroriststyrka

Catharina Werkelius

C-uppsats i allmän kriminologi
Stockholms universitet
Höstterminen 1997

Innehållsförteckning

Förord

Sammanfattning

Förkortningar

Tabellförteckning

1 Inledning	sid 1
2 Antiterroriststyrkor i andra länder	sid 4
2.1 USA	sid 4
2.2 Storbritannien	sid 5
2.3 Frankrike	sid 6
2.4 Tyskland	sid 7
3 Bakgrund	sid 9
3.1 Den Parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme SOU 1988 :18	sid 9
3.1.1 Kommissionens förslag	sid 11
3.2 Rikspolisstyrelsens utredning 1989	sid 14
3.2.1 Det decentraliserade alternativet	sid 14
3.2.2 En beredskapsstyrka enligt dansk modell	sid 15
3.2.3 Arlandamodellen	sid 16
3.2.4 RPS modellen	sid 18
3.2.5 Utredningens förslag	sid 18
3.3 Budgetpropositionen 1989/90:100	sid 21
4 Nationella Insatsstyrkan	sid 22
4.1 Rekrytering	sid 22
4.2 Utbildning	sid 25
4.3 Sidotjänst	sid 27
4.4 Insatsstyrkans roll vid förhandling	sid 27
4.5 Beredskap	sid 27
4.6 Användning av Nationella Insatsstyrkan	sid 30
4.6.1 När får Nationella Insatsstyrkan användas	sid 31
4.7 Beslutsgång vid insats	sid 32
5 Empirisk studie av polismännen vid Nationella Insatsstyrkan	sid 33
5.1 Värnplikt	sid 34
5.2 Eftergymnasial utbildning och tidigare yrkesverksamhet	sid 35
5.3 Skjutvapen för privat bruk	sid 36
5.4 Del 2 av undersökningen Inriktad på Nationella Insatsstyrkans verksamhet	sid 37
5.5 Utbildning	sid 37

5.5.1 Motivation	sid 38
5.5.2 Kunskap om terrorism	sid 38
5.6 Träna och användas inför och till annat än terrorism	sid 40
5.7 Sidotjänst	sid 41
5.8 Befogenheter	sid 42
5.9 Beslutsgång vid insats	sid 42
5.10 Politiskt ansvar	sid 43
5.11 Obehag inför huvuduppgiften samt risker med NIs verksamhet	sid 46

6 Tillsyn av samt insyn i Nationella Insatsstyrkans verksamhet sid 49

6.1 Insyn genom folkvalda samt statliga kontrollorgan i samt tillsyn av Nationella Insatsstyrkans verksamhet	sid 49
6.2 Direkt Insyn	sid 51

7 Slutdiskussion sid 52

Referenser

Bilaga 1: genomförd enkät

Förord

Jag vill tacka alla de personer som deltagit i undersökningen för deras insats. Ett särskilt tack riktas till polismännen i Nationella Insatsstyrkan som alltid tagit sig tid att besvara frågor och funderingar. Vidare vill jag tacka kommissarie Bertil Olofsson vid Nationella Insatsstyrkan samt kommissarie Jan Söderberg vid polismyndigheten i Stockholm för den ovärderliga hjälp och det kunnande de bistått mig med. Jag vill även rikta ett tack till Janne Flyghed för hans vänlighet och tålamod.

Stockholm augusti 1997

Sammanfattning

1990 beslutade regeringen om att inrätta en nationell beredskapsstyrka mot terrorism vid polismyndigheten i Stockholm. Bakom beslutet låg ett förslag från den Parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme. Beredskapsstyrkans uppgift är enligt polisförordningens 2 kapitel 9§ att bekämpa terroraktioner i landet. Styrkan finns sedan 1991 vid polismyndigheten i Stockholm och benämns som Nationella Insatsstyrkan. Syftet med den här uppsatsen är att undersöka vilka argumenten var för inrättandet av Nationella Insatsstyrkan samt att väga deras relevans. Vidare är syftet att undersöka vilka polismännen i styrkan är och om de skiljer sig från andra polismän i Stockholm. Syftet är även att ge en beskrivning av en svensk antiterroriststyrka. Vidare undersöks hur kontrollen av en sån här enhet fungerar. Utöver en litteratur genomgång av förarbetena till inrättandet av Insatsstyrkan har en enkätundersökning av polismännen genomförts, enkäten har kompletterats med intervjuer.

Nationella Insatsstyrkan bestod vid tiden för undersökningen av 38 polismän. Rekrytering till styrkan sker på frivillig basis. De polismän som söker sig till enheten genomgår såväl fysiska som psykiska test där deras lämplighet för tjänstgöring undersöks. Tjänstgöringstiden för polismännen i styrkan begränsas till 6-8 år. Under 60 % av sin arbetstid utbildas polismännen, den resterande tiden gör de sidotjänst och arbetar som "vanliga" poliser. Under tiden för undersökningen hade man vid Nationella Insatsstyrkan ingen beredskap. Enkätundersökningen visar att polismännen vid NI i inte skiljer sig mycket från de polismän vid f.d. Södermalms polisdistrikt som utgjorde kontrollgrupp i undersökningen. Majoriteten av polismännen i NI var nöjda med såväl den utbildning de genomgick som sin sidotjänst. En övervägande del av polismännen ansåg vidare att de borde användas även till annat än att bekämpa terrordåd.

I undersökningen framkom att det rådde oklarheter kring när och hur styrkan får användas, dvs om den endast får användas för att bekämpa terroraktioner eller även till annat. Det departementsråd vid justitiedepartementet som intervjuades i undersökningen tillstod att det inte finns ngn definition på begreppet terroraktion.

Nationella Insatsstyrkans verksamhet omgärdas till viss del av sekretess. De som har möjlighet till insyn är de som har ett politiskt ansvar. Det politiska ansvaret för Nationella Insatsstyrkan ligger på flera plan. Regeringen fattar beslut om insats av enheten, kan regeringen ej samlas fattar justitieministern själv beslut. Polisstyrelsen i Stockholm har ett ansvar då styrkan är organiserad inom polismyndigheten i Stockholm. Då styrkan är en nationell angelägenhet ligger även ett visst ansvar på riksdagens justiteutskott. I undersökningen har det framkommit att det mellan 1990-94 inte fanns någon reglerad kontroll av insatsstyrkans verksamhet utöver det som gäller polismyndigheten i Stockholm i övrigt. Detta till trots anser jag att man var välinformerad om styrkans verksamhet. Det är dock mycket märkligt att tillsynen inte var reglerad. Vid polismyndigheten i Stockholm menade f.d. länspolismästare Sven Åke Hjälmaroth att allmänheten fick fullgod insyn i Nationella Insatsstyrkans verksamhet genom våra folkvalda politiker. Undersökningen har dock visat att dessa inte tagit vara på sin möjlighet till insyn.

Förkortningar

CRW	Counter Revolutionary Warfare
GIGN	Groupe d'intervention de gendarmerie nationale
GSG 9	Grenzschutzgruppen 9
NI	Nationella Insatsstyrkan
RAID	Unité de recherche, d'assistance, d'intervention et de dissuasion
RPS	Rikspolisstyrelsen
SAS	Special Air Service
SOU	Statens offentliga utredningar
SWAT	Special Weapons and Tactics Team

Tabellförteckning

Tabell 1 Sid 36
Antalet polismän i Nationella Insatsstyrkan samt i kontrollgruppen som innehar skjutvapen för privat bruk samt kategori av vapen.

Tabell 2 Sid 37
Polismännen i Nationella Insatsstyrkans skattning av den utbildning/träning de erhållit sedan de antogs till styrkan.

Tabell 3 Sid 38
Utbildning av Nationella Insatsstyrkan rörande aktiva terroristorganisationer i timmar (absoluta tal).

Tabell 4 Sid 39
Polismännen i Nationella Insatsstyrkan klassificering av olika organisationer som terroristorganisationer.

Tabell 5 Sid 43
Polismännen vid Nationella Insatsstyrkans svar på frågan;
"Är den nuvarande beslutsgången vid ett insatsbeslut lämplig?"

Tabell 6 Sid 46
Polismännen vid Nationella Insatsstyrkans skattning av hur pass viktig sekretessen är för deras verksamhet

Tabell 7 Sid 47
De situationer där polismännen vid Nationella Insatsstyrkan skulle kunna tänka sig att vägra delta i en insats.

1

Inledning

I Sverige finns sedan 1991 Nationella Insatsstyrkan (NI). Det är en polisiär styrka vars uppgift är att vid en terroraktion frita eventuell gisslan om förhandlingarna med gärningsmännen/mannen misslyckas.

Alltsedan Nationella Insatsstyrkan kom till har rykten florerat kring vilken typ av människor de polismän som arbetar i styrkan är. Tidningsrubriker som " Eldprov vaskar fram supersnutar" ,¹ " Terroristens fiende nr 1",² eller " Hemliga polisen",³ utmålar en minst sagt spännande bild av Nationella Insatsstyrkan. Min nyfikenhet på ämnet föddes med hjälp av ovanstående och liknande rubriker. Jag ville framförallt veta hur en svensk antiterroriststyrka fungerar. Jag ville också ta reda på vilken typ av polismän som arbetar som antiterroristpoliser samt av vilka skäl de har valt detta arbete. En annan bidragande orsak till mitt ämnesval var att jag vid en litteratur genomgång på området upptäckte knappheten på tidigare undersökningar, i första hand vad gäller Nationella Insatsstyrkan men även när det gäller liknande enheter i andra länder.

Syfte och frågeställningar

Syftet med den här uppsatsen är att undersöka vilka argumenten var för inrättandet av Nationella Insatsstyrkan, samt att diskutera deras relevans. Hur har behovsargumenten styrt styrkans utveckling? Vidare är syftet att undersöka vilka polismännen i Nationella Insatsstyrkan är och om de skiljer sig från andra polismän i Stockholm avseende: medelålder, tidigare yrkesverksamhet och utbildning, värnplikt samt innehav av skjutvapen för privat bruk. Uppsatsen syftar vidare till att ge en deskriptiv bild av hur en svensk antiterroriststyrka fungerar. Därtill vill jag undersöka hur kontrollen av en sådan här verksamhet sker.

¹DN 3/1 1993

²Dagbladet, Nya Samhället 15 februari 1993

³Aktuell säkerhet nr 4/1993

Avgränsningar

Frågan om Sverige behöver en antiterroriststyrka besvaras inte här. Vidare tidsbegränsas uppsatsen fram t om juli 1995. De förändringar som inträffat vid Nationella Insatsstyrkan därefter tas följaktligen inte upp här. Vidare har hänsyn tagits till den sekretess som råder kring Nationella Insatsstyrkan. Detta framgår i det avsnitt som behandlar styrkans utbildning. Inga beskrivningar av hur styrkan tränar inför att storma t ex ett kapat flygplan kommer att ges här.

Metod

Undersökningen grundar sig på en enkät som besvarats av polismännen vid Nationella Insatsstyrkan. De frågor i enkäten som inte rör Nationella Insatsstyrkans specifika verksamhet har även ställts till en kontrollgrupp bestående av slumpvis utvalda ordningspoliser inom dåvarande Södermalms polisdistrikt. Enkätundersökningen har kompletterats med fyra djupintervjuer med polismän vid NI, detta för att ge en mer omfattande bild än vad som är möjligt vid rena enkätsvar. Vidare har intervjuer genomförts med Nationella Insatsstyrkans ledning, dåvarande länspolismästaren i Stockholm, personal på justitiedepartementet samt en ledamot av justitieutskottet.⁴ Intervjuer har även genomförts med de två psykologer som ansvarar för de psykologiska testerna vid rekrytering till styrkan.

Någon liknande studie av Nationella Insatsstyrkan har aldrig genomförts varför materialet i detta arbete till största delen, utöver enkätundersökningen, består av intervjuer. Den litteratur som finns om liknande styrkor i andra länder är inte alltid tillförlitlig. Dels för att uppgifterna är svåra att kontrollera, dels därför att olika författare uppger olika sakfakta som strider mot varandra. Där jag funnit motstridiga uppgifter har informationen ej använts.

⁴ Se Intervjulistan

Definitioner

I de utredningar som föregick inrättandet av Nationella Insatsstyrkan benämns styrkan beredskapsstyrkan eller beredskapsstyrkan mot terrorism. Namnet ändrades 1991 till ONI vilket står för ordningsavdelningen, Nationella Insatsstyrkan, och 1994 ändrade man till PÖNI som är en förkortning för Polisoperativa avdelningen, Övervakningsenheten, Nationella Insatsstyrkan. Numera heter enheten Nationella Insatsstyrkan vilket jag väljer att förkorta NI.

I texten förekommer flera olika benämningar för antiterroriststyrka som "insatsstyrka", "styrka", "beredskapsstyrka". Det är endast ett sätt att undvika allt för många upprepningar och syftar alla på den styrka som omskrivs i sammanhanget.

2

Antiterroriststyrkor i andra länder

Under de olympiska spelen i München 1972 tog sig palestinska terrorister in i den olympiska byn, dödade två israeliska idrottsmän och tog nio som gisslan. Efter en dags förhandlingar genomfördes ett fritagningsförsök av tysk polis. Det resulterade i att hela gisslan, fem av de åtta terroristerna samt en polisman dödades. De tyska poliser som genomförde det misslyckade fritagningsförsöket var inte utbildade eller tränade i att utföra en insats av det slaget.

Efter massakern i München uppmärksammade flera länder behovet av en välutbildad styrka vars huvuduppgift var att lösa olika typer av gisslansituationer. Det är svårt att jämföra olika länders styrkor då de skiljer sig mycket i såväl uppbyggnad som organisation. Det finns dock två huvudtyper Nationella Insatsstyrkan är en renodlat polisiär styrka. Utomlands har den motsvarigheter som är militära. I vissa länder som exempelvis Storbritannien finns såväl en militär⁵ som en polisiär styrka.⁶ Ett dilemma när man vill studera styrkor av det här slaget är bristen på information, det råder ofta stark sekretess kring verksamheten. Därför är det svårt att få fram tillräckligt med fakta för att kunna göra en samstämmig jämförelse. Detta kapitel syftar till att ge en kort översikt över hur andra länder valt att organisera sina antiterroriststyrkor.

2.1

USA

I USA finns olika typer av specialstyrkor såväl militära som polisiära. Inom ramen för den federala polisen FBI finns två typer av styrkor, FBI Swat samt FBI Hostage rescue team. SWAT⁷ teams finns på alla FBI:s 56 fältkontor.⁸ De består av FBI agenter som på deltid utbildas i gisslanfritagning och under övrig arbetstid fungerar som vanliga polismän. FBI SWAT inrättades 1973, som en följd av massakern i München⁹.

⁵ SAS

⁶ D11, Metropolitan police

⁷ SWAT, Special Weapons and Tactics Teams

⁸ Kessler, 1993(s 216)

⁹ Kessler, 1993(s 381)

I början av åttiotalet väcktes tanken på en nationell styrka bestående av polismän som på heltid utvecklar och övar taktik för gisslan fritagning. Som en följd därav skapades FBI Hostage Rescue Team 1983¹⁰. HRT består av ca 50 polismän, stationerade vid FBI Academy, Quantico, Virginia.

Tjänstgöringstiden i styrkan begränsas till mellan 5 och 6 år¹¹. Styrkan är en nationell resurs och kan sättas in över hela USA.

Därutöver finns inom varje delstat och polisdistrikt olika lokala Swat teams. Dessa har inget med FBI att göra utan ligger organiserade under de lokala polismyndigheterna. Uppbyggnad och organisation varierar från delstat till delstat och polisdistrikt till polisdistrikt.

2.2

Storbritannien

SAS, Special Air Service är ett militärt regemente inom det brittiska försvaret. SAS inrättades 1941 under andra världskriget, då man i Storbritannien upplevde ett behov av specialtränade enheter som kunde operera bakom fiendens linjer. SAS består av kompanier¹² uppdelade på mindre enheter. Varje enhet har sitt eget specialområde såsom exempelvis prickskytte. SAS roll som antiterroriststyrka inleddes år 1972, då CRW Wing inrättades.¹³ CRW wing har till uppgift att bedriva underrättelsearbete kring hot från terrorister, samt utveckla och utbilda i taktik för gisslanfritagning i olika miljöer såsom flygplan allehanda byggnader och båtar. Soldaterna i SAS följer ett roterande schema så att ett kompani i taget tjänstgör som antiterroristenhet inom CRW. Styrkan har total beredskap 24 timmar om dygnet. Den höga beredskapsnivån bibehålls konstant även då landet befinner sig i krig¹⁴.

¹⁰Kessler,1993 (s 382)

¹¹Kessler,1993 (s 383)

¹² kompani är den svenska militära term som är bäst lämpad att översätta squadron med. Inom specialförband som SAS stämmer inte mantalet med svenska förhållanden dvs en squadron har oftast färre man än ett kompani.

¹³ CRW, Counter Revolutionary Warfare

¹⁴ Under såväl Falklands som Gulf kriget fanns ett team i beredskap på SAS förläggning i Hereford.

Soldaterna i SAS rekryteras på frivillig basis från alla vapengrenar i det brittiska försvaret. Två rekryteringsomgångar genomförs varje år, en under sommaren och en under vintern. Målsättningen är att välja ut soldater som är självständiga individer men samtidigt arbetar väl i grupp. Soldaterna bör vidare vara vältränade och psykiskt stabila. En annan viktig faktor är soldatens förmåga att fungera väl under stress, isolering samt andra psykiska påfrestningar. Det finns en undre åldersgräns på 19 år och en övre på 34 år.¹⁵ De soldater som söker sig till SAS genomgår en urvalsprocess bestående av 3 testveckor följda av 14 veckors grundutbildning samt 6 veckors djungelträning.¹⁶ Endast 17% av de sökande antas slutligen till tjänstgöring vid regementet. SAS är i första hand ett militärt specialförband och antiterrorist programmet utgör enbart en del av dess verksamhet. En av de incidenter som förknippas med SAS är fritagandet av gisslan vid den iranska ambassaden i London 1980.

2.3

Frankrike

I Frankrike finns två polisiära antiterroriststyrkor dels , Groupe d'intervention de gendarmerie nationale, förkortas GIGN dels Unité de recherche, d'assistance, d'intervention et de dissuasion, förkortas RAID.

GIGN grundades 1974. Målsättningen var att Frankrike skulle få en resurs att tillgå vid flygplanskapningar och andra typer av situationer där terrorister belägrat en byggnad eller tagit gisslan.¹⁷ Styrkan består av ca 90 man uppdelade på sex enheter, fyra enheter med femton man, en central ledningsenhet samt en enhet om i huvudsak sysslar med förhandling.

Medlemmarna till styrkan rekryteras på frivillig basis. För att få genomgå urvalsproven krävs tre års tjänstgöringstid inom polisen. Urvalsprocessen består av såväl fysiska som psykiska prov. Genomsnittligen antas 10% av de sökande till tjänstgöring i styrkan. Polismännen arbetar i styrkan på heltid, någon sidotjänstgöring vid andra polisenheter förekommer ej.

Styrkan fritog 1994 gisslan ur ett kapat Air France plan i Marseille.

¹⁵ officerare som söker sig till SAS ska vara mellan 22 och 34 år.

¹⁶ Ramsay, 1996(s 18)

¹⁷ Charters, Davids mfl, 1994(s 121)

RAID inrättades 1985 och lyder direkt under den franska rikspolischefen. Rekryteringen till styrkan är frivillig, ca 8% av de sökande antas efter avklarade urvalsprov.¹⁸ Förutom fritagning av gisslan används även polismännen i RAID till spanings och livvaktsuppdrag

2.4

Tyskland

Efter massakern vid OS i München 1972 inrättade man inom ramen för den tyska federala gränspolisen Bundes Grenzschutz styrkan GSG9 (Grenzschutzgruppen 9). Målsättningen var att skapa en federal polisiär specialstyrka som var väl utbildad och utrustad för att klara en samordnad insats mot våldsamma brottslingar, framför allt terrorister.¹⁹

När en incident som kräver en insats av GSG 9 (exempelvis en flygplanskapning) uppstår måste delstatsregeringen i den delstat där incidenten inträffar göra en förfrågan till inrikesministeriet i Bonn för att få använda sig av styrkan.²⁰ Delar av GSG 9 kan även efter förfrågan bistå de tyska delstaternas egen polis med teknik eller med bevaknings och livvaktsuppdrag.²¹ GSG 9 består av ca 200 män uppdelade på enheter. Därutöver har styrkan kringpersonal såsom egna ingenjörer och helikopterpiloter. Rekrytering till styrkan sker på frivillig basis. Det grundkrav som ställs på alla sökande är att de ska ha tjänstgjort minst 2 1/2 år i Bundes Grenzschutz, dvs den federala gränspolisen. Det går endast att söka till styrkan en gång. De polismän som inte blir antagna är ej välkomna att söka igen.²² De sökande som uppfyller grundkravet kallas till en 3 dagars testperiod. Under de 3 dagarna genomgår de fysiska prov och psykologiska test där man utöver kondition undersöker deras förmåga att fungera under stress samt de sökandes uthållighet. Polismännen avlägger även ett prov i skytte. Vidare genomgår de sökande ett allmänbildningstest samt en

¹⁸Charters, David mfl 1994 (s 121)

¹⁹Tophoven, 1985 (s 11)

²⁰Tophoven, 1985 (s 13)

²¹Tophoven, 1985 (s 11)

²² Vid SAS uppmuntrar man de sökande att komma tillbaka och pröva igen

läkarundersökning. Ca 40 % av de polismän som genomgått testförfarandet kallas till 4 månaders provtjänstgöring bestående av grundträning. Under dessa 4 månader försvinner ytterligare ca 10 - 15 % av de sökande. De som klarat av grundutbildningen antas till tjänstgöring i styrkan. Flera av de tyska delrepublikerna har inom ramen för sin egen polis enheter som specialiserar sig på att frita gisslan.

3

Bakgrund till NI

I Sverige finns sedan 1991 Nationella Insatsstyrkan. Det är en polisiär styrka vars huvuduppgift är att vid en terroraktion frita eventuell gisslan om förhandlingarna med gärningsmännen/mannen misslyckas.

Debatten om en särskild polisresurs med förmåga att bekämpa terrorister har pågått i Sverige i närmare 20 år. Förespråkarna för en sådan styrka har menat att Sverige inte har tillräckliga polisiära resurser för terroristbekämpning. Motståndarna har å sin sida menat att inrättandet av en insatsstyrka skulle kunna medföra en militärisering av polisen.

Skapandet av det som idag kallas Nationella Insatsstyrkan har sitt embryo i de offentliga utredningar som följde mordet på statsminister Olof Palme.²³

Juristkommissionen hade till uppgift att se över de centrala samhällsfunktionerna, skyddet av offentliga personer, bekämpningen av terrorism samt brottsutredningen efter Palmemordet. I sin rapport slog Juristkommissionen bl a fast att svensk polis inte hade tillräcklig beredskap och utbildning för att klara av en ny ambassadockupation av det slag som skedde vid Västtyska ambassaden 1975. Kommissionen konstaterade att Sverige i motsats till sina nordiska grannländer saknade en insatsstyrka med tillräcklig kapacitet.²⁴

3.1

Den parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme, SOU 1988:18

Bakgrund till utredningen

Regeringen beslutade den 19 mars 1987 att tillsätta en parlamentarisk kommission för att utföra ett fortsatt granskningsarbete med anledning av

²³ SOU 1987 :14 och SOU 1988:18

²⁴ SOU 1987: 14 del 1 (s 131)

mordet på Olof Palme. Kommissionen skulle i sitt arbetet delvis utgå från det material som Juristkommissionen samlat in.

I sin utredning inventerade kommissionen Sveriges resurser för bekämpningen av terrorism. Förutom lagstiftningen på området och det arbete som SÄPO ägnar sig åt, undersökte kommissionen vilket skydd Sverige hade för terrordåd.

Definition av begreppet terrorism

Kommissionen konstaterar att det är svårt att formulera en heltäckande och internationellt accepterad definition av begreppet terrorism. Det handlar här om det klassiska dilemma, " Den enes terrorist är den andres frihetskämpe". Beroende på politisk utgångspunkt kan det som av vissa betecknas som ett klart terroristdåd exempelvis en flygplanskapning eller ett sabotage mot en institution upplevas som ett led i en befrielsekamp av andra²⁵.

Definitionsproblematiken har även inneburit svårigheter när man arbetat fram internationella konventioner mot terrorism.

Hotbild

Vilken risk föreligger då för att ett terrordåd begås i Sverige? Enligt kommissionen finns det inga kända svenska terroristorganisationer. Hotet föreligger i att Sverige indirekt dras in i en terroristhandling. Så kan ske genom att ett kapat flygplan flygs hit eller genom att utländska intressen i Sverige angrips. Man menar vidare att svenska myndigheters handlande vid terroristangrepp mot icke svenska intressen kan få direkta angrepp mot Sverige som följd.

Behovet av en beredskapsstyrka

Mot bakgrund av ovanstående hotbild ansåg kommissionen det vara nödvändigt att snarast möjligt skapa en resurs som med tillförsikt kunde sättas in om en terroristgrupp begick allvarliga våldsaktioner i vårt land²⁶.

²⁵ SOU1988 :18 (s 156)

²⁶ SOU 1988: 18 (s 178)

Kommissionen stöder sitt förslag om att inrätta en beredskapsstyrka på fyra huvudargument:

1 Ute i världen ökar fortlöpande frekvensen av terroraktioner.

Den tilltagande terroristaktiviteten kan även drabba Sverige²⁷.

2 Sverige har anslutit sig till flera internationella konventioner som riktar sig mot terrorism. Om man mot bakgrund av detta inte kan agera effektivt mot terrordåd, riskerar Sverige att andra länder ställer anspråk på att få sätta in sina egna styrkor²⁸.

Ytterlighetsfall kan t.o.m. tänkas inträffa där främmande styrkor vill ingripa utan att begära tillstånd. Även om ett sådant försök till kränkning av den nationella suveräniteten avvärjs, kan det leda till oönskade konflikter med andra länder.²⁹

3 Om Sverige har sämre resurser att ingripa mot terrordåd än andra länder kan det föra med sig att terrorister föredrar att lägga sina aktioner här även om dom riktar sig mot utländska intressen³⁰.

4 Piketgrupperna (som vid tiden för utredningen var den polisiära resurs som fanns att tillgå vid ev terroraktioner) har inte tillräcklig utbildning och utrustning för att klara av att storma ett kapat flygplan³¹.

3.1.1

Kommissionens förslag

Kommissionen föreslog, med målsättningen att skapa en yttersta resurs som kan användas i exceptionella situationer när alla andra utvägar misslyckas, att en polisiär beredskapsstyrka om ca 50 man uppdelade på åtta insatsgrupper inrättas vid polismyndigheten i Stockholm.

²⁷SOU1988: 18 (s 179)

²⁸ SOU 1988: 18 (s 179)

²⁹ SOU 1988: 18 (s 180)

³⁰ SOU 1988: 18 (s 180)

³¹ SOU 1988: 18 (s 178)

Fördelen med att inrätta styrkan i Stockholm var enligt kommissionen det stora personalunderlaget. Vidare är en stor del av de institutioner³² man betecknar som riskobjekt placerade i Stockholm. Beredskapsstyrkan skulle utgöra en nationell resurs.

Rekrytering

Rekrytering till styrkan bör enligt kommissionen bygga på frivillighet. För att få fram rätt typ av personal anser man att de polismän som söker till styrkan ska genomgå läkarundersökning såväl som fysiska och psykiska test. De som antas till tjänstgöring bör vara ansvarsfulla, stabila och tålmodiga. Individer som är benägna att lösa konflikter med våld är enligt kommissionen inte önskvärda.³³ Vidare anser man att polismännen endast bör tjänstgöra vid styrkan under en begränsad tid (6- 8 år). En övre åldersgräns för att söka till enheten bör enligt kommissionen fastställas till 40 år. Då beredskapsstyrkan ska vara en nationell resurs bör polismän från hela landet kunna söka.

Utbildning

Beredskapsstyrkan bör under en tredjedel av sin arbetstid genomgå utbildning. Utbildningen bör anpassas till den typ av uppgifter som styrkan kommer att ha till uppgift att lösa. Dessa uppgifter exemplifieras av kommissionen med ett mycket komplicerat och påfrestande ingripande mot en välbeväpnad och hänsynslös motståndargrupp.³⁴ På utbildningsprogrammet ser kommissionen gärna att man utöver de fysiskt utvecklande momenten inkluderar även teoretisk utbildning i exempelvis psykologi.³⁵ Vidare anser man att polismännen i beredskapsstyrkan bör studera den politiska och ideologiska bakgrunden till kända terroristorganisationer.³⁶

³² Ambassader, myndighetsbyggnader

³³ SOU 1988:18 (s 196)

³⁴ SOU 1988:18 (s 196)

³⁵ SOU 1988:18 (s 197)

³⁶ SOU 1988:18 (s 197)

Sidotjänst

Som framgår av ovan ansåg Kommissionen att polismännen under en tredjedel av sin arbetstid skulle utbilda sig. De övriga två tredjedelarna av tiden skulle ägnas åt sidotjänst. I sidotjänsten skulle medlemmarna i beredskapsstyrkan tjänstgöra som ordningspoliser vid modern myndigheten.³⁷ Man menade vidare att polismännen i beredskapsstyrkan i sidotjänsten inte borde tjänstgöra tillsammans i större grupper.³⁸ Hur kommissionen definierar "större grupper" anges inte.

Beredskapsstyrkans poliser skulle genom den utbildning de genomgår utveckla sin psykiska styrka, öka sitt självförtroende och därigenom sin tillit till förmågan att lösa uppgifter även i det vanliga polisarbetet.

Enligt kommissionen vet man erfarenhetsmässigt att det är den oerfarne och osäkre polismannen som lättast gör fel.³⁹ Man menar vidare att beredskapsstyrkan helt ska frikopplas från piketorganisationen.

Insatsbeslut

Kommissionen föreslår att insatsbeslut för beredskapsstyrkan ska fattas av regeringen. Då skapar man, enligt kommissionen en medborgerlig garanti för att styrkan inte utnyttjas i onödan.

Insyn

Avslutningsvis anser kommissionen att det ska råda stor öppenhet kring styrkan så att allmänheten får en god inblick i dess existens och verksamhet. Kommissionen hoppas att på det sättet motverka en olämplig utveckling av styrkan. Vad Kommissionen anser vara en olämplig utveckling går man inte närmare in på.

³⁷ SOU 1988:18 (s 202)

³⁸ SOU 1988:18 (s 202)

³⁹ SOU 1988:18 (s 202)

3.2

Rikspolisstyrelsens utredning 1989

Utredningens bakgrund och syfte

Med anledning av den parlamentariska kommissionens rapport⁴⁰ gav regeringen 17 augusti 1989 Rikspolisstyrelsen i uppgift att utreda formerna för, samt frågorna kring en eventuell beredskapsstyrka mot terrorism.

Utredarna skulle utöver det alternativ som den parlamentariska kommissionen lagt fram även titta på andra modeller för uppbyggnad av en beredskapsstyrka. Utredarna granskade fem tänkbara modeller⁴¹, Den parlamentariska kommissionens modell, Det decentraliserade alternativet, en beredskapsstyrka enligt dansk modell, Arlandamodellen samt RPS modellen.

I det här delkapitlet redovisas de alternativ som utredarna studerat, vidare presenteras utredningens förslag till utformning av en beredskapsstyrka. Inför redovisningen av alternativen kan det vara bra att ha i åtanke att en stor omorganisation av svensk polis har skett sedan 1989 då utredningen genomfördes. Närpolisreformen har genomförts. I Stockholm har de tidigare polisdistrikten delats in i polismästardistrikt och närpolisområden. Utredningen är gjord mot bakgrund av en helt annan organisatorisk uppbyggnad av polisen än den vi har idag. Den parlamentariska kommissionens modell har redan redovisats.

3.2.1

Det decentraliserade alternativet

Här inbegrips två delalternativ, A samt B. Enligt delalternativ A skulle beredskapsstyrkor inrättas inom piketorganisationen i såväl Stockholm som i Göteborg och Malmö. Varje styrka skulle bestå av ca 50 polismän. De tre beredskapsstyrkorna skulle alltså sammantaget bestå av 150 polismän. Delalternativ B innebar att en beredskapsstyrka om ca 50 polismän inrättas med huvudsaklig förankring i Stockholm.

⁴⁰SOU 1988:18

⁴¹ Eliasson mfl 1989 (s 44)

Styrkan skulle delas upp på de tre storstadsdistrikten. Utredarna exemplifierar detta med att den gemensamma ledningen för beredskapsstyrkan samt 24 polismän skulle vara stationerad i Stockholm, 12 polismän skulle vara stationerad i Malmö, samt 12 i Göteborg.

Fördelarna med de decentraliserade alternativen är enligt utredarna att polismännen i beredskapsstyrkan/styrkorna⁴² får god lokalkännedom inom de tre storstadsdistrikten. Vidare kan den metodutveckling som sker i beredskapsstyrkan spridas till gagn för hela polisorganisationen i de tre städerna.

Problemet i delalternativ A ligger i de stora ekonomiska kostnader alternativet skulle medföra.⁴³ Det är också anledningen till varför utredarna väljer bort förslaget.

Delalternativ B avskrivs helt av utredarna p.g.a. av tre huvudproblem.⁴⁴ Beredskapsstyrkans samträning skulle medföra att polismännen tvingas att vistas borta en stor del av året för gemensam utbildning.

Utredarna ser här en risk för att polismännen "förlorar fotfästet" i hemmadiatrikten.⁴⁵ Vidare anser utredarna att transportproblem kan inträffa vid delalternativ B då man vid en eventuell insats måste transportera polismännen ifrån tre olika områden istället för ett.

Därutöver förutser utredarna problem i administrationen och ledningen av en beredskapsstyrka uppsplittrad på tre polismyndigheter.

3.2.2

En beredskapsstyrka enligt dansk modell

Enligt detta alternativ inrättas en beredskapsstyrka med ca 50 polismän i Stockholm. Styrkan organiseras inom ramen för RPS.

Polismännen skulle enligt denna modell vara individuellt utstationerade i de lokala polismyndigheterna i Stockholms län. Beredskapsstyrkan

⁴² Delalternativ B samt A

⁴³Eliasson mfl 1989 (s 47)

⁴⁴Eliasson mfl 1989(s 50)

⁴⁵Eliasson mfl 1989 (s 50)

sammankallas med jämna mellanrum till gemensam utbildning och samträning.

Utredarna finner endast nackdelar med en styrka organiserad på det här sättet. Nackdelarna föreligger främst för den enskilde polismannen i beredskapsstyrkan samt hans modernmyndighet. Krav på tjänstgöring och utbildning vid styrkan skulle gå före tjänsten vid den lokala polismyndigheten. Den lokala myndigheten skulle därför få svårigheter att planera den enskilde polismannens tjänstgöring. Utredarna ser även här en risk för att polismannen "förlorar sitt fotfäste i sin moderorganisation".⁴⁶ Utredarna pekar dessutom på det faktum att polismännen enligt detta alternativ skulle lyda under två polischefer. Nackdelarna gör att även denna modell förkastas av utredningen.

3.2.3

Arlandamodellen

Det här alternativet innebär att en beredskapsstyrka om ca 50 polismän inrättas vid Arlanda flygplats. Styrkan fokuseras främst mot flygplatssäkerhet. Enligt den här modellen frikopplas beredskapsstyrkan helt från piketorganisationen i Stockholm. Enligt utredarna medför en placering vid Arlanda att styrkan befinner sig nära ett uttalat riskobjekt⁴⁷, därjämte kan man snabbt förflytta sig till andra delar av landet p.g.a. närheten till flygtransporter.⁴⁸ Ett förbehåll från utredarnas sida är dock att avståndet till riskobjekten inne i centrala Stockholm ökar.

Även det här alternativet har två delmodeller, låt oss även här kalla dem delalternativ A samt delalternativ B. Skillnaden ligger främst i sidouppgifterna. Enligt delalternativ A skulle polismännen i beredskapsstyrkan under den tid de inte övar och utbildar sig ägna sig åt bevakningsuppgifter på Arlanda.⁴⁹ Det skulle enligt utredarna bli ett bra bidrag till flygplatssäkerheten. Utredarna menar emellertid att det kan skapa

⁴⁶Eliasson mfl 1989 (s 51)

⁴⁷ Arlanda flygplats

⁴⁸Eliasson mfl 1989 (s 45)

⁴⁹Eliasson mfl 1989 (s 52)

problem då den grundläggande polisiära bevakningsnivån måste kunna tillgodoses av personal från den lokala polismyndigheten.⁵⁰

Vidare menar utredarna att det visserligen är en fördel att redan ha styrkan på plats om något inträffar på Arlanda, samtidigt kan det utgöra en komplikation. Vid en eventuell flygplanskapning på Arlanda måste i första hand Arlandapolisen vidta initialåtgärder.⁵¹ Polismännen i beredskapsstyrkan kan inte delta i den polisaktionen då de istället måste förbereda sin egen eventuella insats.

Utredarna anser att nackdelen med delalternativ A, utöver de problem som pekats på ovan, är frikopplingen från piketorganisationen. Utredarna eftersträvar en utbildningssamordning mellan piketen och beredskapsstyrkan. Man menar dock att detta skulle försvåras om enheterna frikopplas från varandra. Vidare går polismännen i beredskapsstyrkan miste om sidotjänstgöring vid piketen vilket enligt utredarna omintetgör deras möjligheter att träna på inbrytningar i sidotjänsten.⁵²

Delalternativ B innebär att beredskapsstyrkan inte bara skulle vara ansvarig för flygplatssäkerheten på Arlanda utan i hela Sverige. Utredarna menar här att den riksomfattande vardagsuppgiften genom beredskapsstyrkans placering i Stockholm skulle strida mot den grundläggande ansvarsstrukturen inom polisväsendet.⁵³ Problemet är här att Stockholmspolisen inte kan ha förstahands ansvar för uppgifter som ligger på andra lokala polismyndigheter med flygplats. Utredarna menar att om beredskapsstyrkan främst ska fokuseras på flygplatssäkerhet så borde den ledas av Rikspolisstyrelsen. Man anser att delalternativ B kan medföra att kompetenskonflikter uppstår mellan beredskapsstyrkan och de lokala polismyndigheterna. Utredarna menar att den grundläggande ansvarsfördelningen för flygplatssäkerhet inte bör förändras.⁵⁴ Vidare anser utredarna att om beredskapsstyrkan ska ansvara

⁵⁰Dvs Arlanda polisen

⁵¹ dessa exemplifieras inte av utredarna, men kan innebära bl a upprättandet av en ledningscentral, att sätta upp avspärningar.

⁵²Eliasson mfl 1989 (s 52)

⁵³Eliasson mfl 1989 (s 53)

⁵⁴Eliasson mfl 1989 (s 53)

för en stor del av svensk flygplatssäkerhet så räcker det inte med en styrka på 50 polismän.⁵⁵

3.2.4

RPS - modellen

Det här alternativet är en version av den modell för utformandet av en beredskapsstyrka som föreslås i SOU 1988:18.⁵⁶ En beredskapsstyrka bestående av ca 50 polismän inrättas inom ramen för Rikspolisstyrelsen. Styrkan inordnas vid säkerhetspolisen eller polisbyrå II. Polismännen i styrkan kan i sidotjänsten användas till livvaktsuppdrag, annat säkerhetsarbete eller kriminalpolisarbete. Vid en eventuell insats blir styrkan underställd den polismyndighet som leder polisinsatsen. Det grundläggande problemet med detta alternativ är enligt utredarna uppfattningen vilken roll Rikspolisstyrelsen generellt bör ha i operativa frågor.⁵⁷ Utredarna menar att Rikspolisstyrelsen inte bör tillföras några operativa befogenheter om andra alternativ finns att tillgå.⁵⁸ Eftersom så här är fallet avfärdar utredarna RPS - modellen.

3.2.5

Utredningens förslag

Utredarna ansåg att en beredskapsstyrka skulle utformas enligt den modell som föreslagits av Den parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme. Icke förty menade de att modellen behövde modifieras något.

Beredskapsstyrkans huvuduppgift borde enligt utredarna vara att som ett yttersta polisiärt medel sättas in i en situation där en farlig gärningsman tagit gisslan och förskansat sig i en byggnad eller ett flygplan. Utredarnas exempel på begreppet "farlig gärningsman" är en internationell terroristgrupp. Man poängterade att beredskapsstyrkan endast borde sättas in när och om inga andra polistaktiska åtgärder fanns att tillgå.⁵⁹ Styrkans uppgift vid en sådan

⁵⁵Eliasson mfl 1989 (s 53)

⁵⁶Se 3.1

⁵⁷Eliasson mfl 1989 (s 53)

⁵⁸Eliasson mfl 1989 (s 54)

⁵⁹Eliasson mfl 1989 (s 5)

situation är enligt utredarna att rädda människors liv samt att gripa gärningsmannen. Vid ett angrepp på ett kärnkraftverk ansåg utredarna det vara beredskapsstyrkans uppgift att förebygga omgivningsskador.⁶⁰ Hur det skulle gå till är inte specificerat.⁶¹

Enligt utredarna så borde personalen i beredskapsstyrkan utbilda sig under 80 procent av arbetstiden. De resterande 20 procenten skulle användas till sidotjänstgöring. Utredarna tyckte att sidotjänsten skulle bestå i vanlig ordningspolistjänst vid modern myndigheten.⁶² Man pekade på erfarenheter från den norska och den danska beredskapsstyrkan. Där upplevde personalen sidotjänsten som ett andningshål mellan krävande utbildningspass. Utredarna menade även att sidotjänsten underlättade polismännens återgång till vanligt polisarbete efter tiden i styrkan.⁶³

Utredarna ansåg att beredskapsstyrkans utbildning borde vara mer omfattande och professionellt inriktad än den utbildning piketpersonalen genomgick. Man pekade på några moment som man ansåg att utbildningen borde innehålla. Dessa var, fysiska färdigheter, taktiskt uppträdande, objektkännedom och objektträning, träning av specialfunktioner inom styrkan,⁶⁴ samt samverkan. Begreppen måste sägas vara rätt öppna och allmänt hållna.

Rekrytering till styrkan borde enligt utredarna ske på frivillig basis. De polismän som sökte sig till styrkan borde ha nått mognad och stabilitet inte bara som människor utan också i sin yrkesroll. Utredarna ansåg att de avgörande egenskaperna hos en polisman i beredskapsstyrkan borde vara ansvarskänsla, samarbetsförmåga, sinnesjämnvikt, uthållighet, tålamod samt en förmåga att läsa taktiska situationsbilder. Därutöver borde höga krav ställas på polismännens fysiska kondition.

⁶⁰Eliasson mfl 1989 (s 5)

⁶¹Eliasson mfl 1989 (s 5)

⁶²Eliasson mfl 1989 (s 19 s 20)

⁶³Eliasson mfl 1989 (s 19).

⁶⁴ Utredarna exemplifierar med, prickskyttar, sprängämnesexperter och dykare

I likhet med kommissionen menade utredarna att de som sökte sig till styrkan borde genomgå såväl fysiska som psykiska test. En bred referenstagning borde kartlägga de sökandes tidigare verksamhet som polismän samt deras lämplighet för medverkan i styrkan.⁶⁵

Utredarna ansåg att styrkan skulle hålla en hög beredskapsnivå. Ambitionen borde enligt utredarna vara att 12 - 18 polismän skulle finnas att tillgå inom ca 60 minuter efter ett larm. Dessa polismän borde sedan kunna nå målet inom 2- 3 timmar efter larm. Utredarna menar vidare att en typinsats, dvs en insats mot ett kapat flygplan, kräver en beredskapsstyrka på 50 - 60 polismän.⁶⁶

Utredarna föreslog att beredskapsstyrkan skulle inrättas inom ordningsavdelningen vid Polismyndigheten i Stockholm. Rikspolisstyrelsen borde enligt utredarna ha ett övergripande tillsynsansvar för styrkan. Styrelsen skulle förslagsvis i en årlig rapport till regeringen redovisa styrkans verksamhet, utbildning och kompetensnivå.

⁶⁵ Eliasson mfl 1989 (s 26)

⁶⁶ Eliasson mfl 1989 (s 40, s 41)

3.3

Budgetpropositionen 1989/90:100

Regeringen föreslog i budgetpropositionen 1989/90 att en beredskapsstyrka mot terrorism skulle inrättas vid dåvarande Polismyndigheten i Stockholm.⁶⁷ Styrkan skulle bestå av ca 50 polismän.

Regeringens förslag byggde till stor del på den parlamentariska kommissionens rapport.⁶⁸ Så var fallet dels när det gällde behovsargumenten för inrättandet av en beredskapsstyrka samt även vad gällde rekrytering till och utbildning av enheten.

Regeringen ansåg i likhet med kommissionen att polismännen i styrkan borde utföra sidotjänst i den ordinarie polisverksamheten. Sidotjänst föreslogs utgöra halva arbetstiden, resten skulle utnyttjas till utbildning och träning. Regeringen ansåg vidare att polismännens tjänstgöringstid i styrkan borde begränsas till 6 - 8 år. Man menade även att det borde finnas en övre åldersgräns på 40 år för tjänstgöring vid enheten.⁶⁹ Regeringen skulle enligt förslaget själva fatta insatsbeslut för styrkan.

Justitieutskottet godtog regeringens förslag om inrättande av en beredskapsstyrka.⁷⁰ Vissa farhågor riktades dock mot att förslaget skulle kunna innebära en militärisering av polisen.⁷¹ Men även Riksdagen godtog förslaget. Regeringen beslutade den 21 juni 1990 att en beredskapsstyrka mot terrorism skulle inrättas vid dåvarande Polismyndigheten i Stockholm.

⁶⁷ Budgetpropositionen 1989/90, bil 15 (s 105)

⁶⁸ Den parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme SOU 1988:18

⁶⁹ Åldersgränsen gäller ej beredskapsstyrkans instruktörer och chefer,

⁷⁰ Ju 1989/90 :27

⁷¹ Motion till riksdagen 1989/90 Ju233

4 Nationella Insatsstyrkan

I det här kapitlet ges en beskrivning av Nationella Insatsstyrkan vad gäller rekryteringsförfarande, utbildning, sidotjänst, beredskap, regler för användning av styrkan samt beslutsgången vid ett insatsbeslut.

Styrkan var vid tiden för undersökningen en del av ordningsavdelningen vid polismyndigheten i Stockholm. Chef för ordningsavdelningen var polisöverintendent Sven Smedjegården och länspolismästare i Stockholm var Sven-Åke Hjälmsroth. Dessa var i samarbete med styrkans ledning ansvariga för styrkans verksamhet, rekrytering, utbildning och sidotjänst.

Nationella Insatsstyrkan bestod av 38 polismän, därutöver en ledning på två kommissarier. Vid styrkan fanns även fyra instruktörer, två utbildningsplanerare en tekniker samt en assistent.

4.1

Rekrytering

Rekryteringen till Nationella Insatsstyrkan genomförs i omgångar, vid undersökningstillfället hade tre rekryteringsomgångar genomförts. Då tjänstgöringstiden för polismännen i styrkan är begränsad till 6-8 år kommer rekryteringsomgångar att genomföras även efter det att styrkans alla tjänster är tillsatta, detta för att fylla på vid vakanser.

Insatsstyrkans ledning anser att målsättningen med styrkans rekrytering är att få fram psykiskt balanserade individer som kan tänka själva och fungerar väl i grupp. Det ses som viktigt att polismännen är handlingskraftiga och har en realistisk verklighetsuppfattning.⁷²

Den redogörelse över rekryteringsförfarandet som ges här grundar sig på intervjuer med såväl insatsstyrkans dåvarande chefer kommissarie Jan Söderberg och kommissarie Bertil Olofsson som de psykologer vid Interpersona som utför de psykologiska testerna vid rekryteringsförfarandet. Rekryteringsprocessen tar ca sex månader och bygger på att polismän söker till styrkan frivilligt. Grundkraven som ställs på de sökande är att de har fem års polistjänst bakom sig (inklusive Polishögskolan). Polismännen ska vidare vara ostraffade samt ej heller blivit delgivna misstanke för brott. De

⁷²Intervju, kommissarie B Olofsson

sökande bör vid ansökningstillfället ej vara äldre än 36 år. Här kan dock vissa undantag göras om den sökande i övrigt uppfyller kraven och åldersmarginalen inte är för stor.

De sökande som uppfyller grundkraven går vidare till nästa etapp. Där granskas vitsord och referenser, man undersöker även andra referenser än de som de sökande själva har uppgett.

Nästa steg är en läkarundersökning. Här testas framförallt syn och hörsel. Därpå följer de fysiska testerna. Man undersöker kondition, spänst och smidighet. De sökande bör vara genomtränade individer. Här görs även fobitester för höjd och för mörka trånga och delvis vattenfyllda utrymmen.

Därnäst följer den psykologiska lämplighetsbedömningen.

Psykologerna mäter handlingskraft, socialt förhållningssätt, samt psykisk stabilitet. De genomför en intervju och olika psykologiska prov. Till en början kallas de sökande som klarat de fysiska proven till en skriftlig grupptest. Där testas de sökandes attityder till omgivningen genom två frågeformulär ett strukturerat där de får ta ställning till olika frågor, samt ett ostrukturerat där de får associera fritt kring olika frågor, vidare genomgår de test för logiskt tänkande. Därefter kallas de till en intervju och ytterligare två personlighetstest *DMT* (Defence Mechanism Test) samt *Spiralen*.

DMT är ett personlighetstest. Genom en speciellt utvecklad teknik får man information om en persons vanemässiga sätt att bearbeta intryck från omvärlden. Testet klarlägger samspelet mellan en individs upplevelse av stress och hans eller hennes sätt att försvara sig mot den.

Testningen genomförs så att en serie bilder visas i en speciell projektionsapparat. Efter varje bild återger testpersonen innehållet och detta tolkas och värderas utifrån de typer av psykologiskt försvar, förvrängningar av bildinnehållet, som framkommer i testsvaren. Metodiken bygger på att man genom visning av bilder under extremt korta exponeringstider aktiverar djupt liggande skikt av personligheten. Psykologerna får därigenom information om omedvetna personlighetsdrag.

Spiralen- (Spiral Aftereffect Technique) är ett individualtest som ger förståelse för individens förhållningssätt till omvärlden, dvs strategier vi har för vår varseblivning, där det för en del människor innebär en mer

subjektiverad upplevelse, för andra en mer objektiverad upplevelse. Dessa förhållningssätt är avgörande för hur vi tolkar och reagerar på vår omvärld.⁷³

Efter den psykologiska lämplighetsbedömningen kallas de polismän som gått vidare till en personlig intervju med en tillsättningsgrupp (bestående av arbetsgivaren och fackliga representanter). Intervjun baseras till stor del på de slutsatser som dragits av den psykologiska lämplighetsbedömningen. I intervjun diskuteras polismännens motiv till att söka sig till Insatsstyrkan samt vilka förväntningar de har på tjänsten.

De sökande som finns kvar i rekryteringsprocessen kallas efter intervjun till ett två veckors sammanhållet slutprov. Här vävs psykologiska och fysiska faktorer samman för att undersöka polismännens förmåga att handla rätt i taktiska scenarion under psykisk press. Efter slutproven sammanträder tillsättningsgruppen. De polismän som befins lämpliga för anställning vid enheten genomgår slutligen personalkontroll hos säkerhetspolisen.⁷⁴

⁷³ Intervju, Interpersona samt Interpersonas informationsblad ang testmetoder (metoder inom AsPro gruppen)

⁷⁴ Enligt personalkontrollkungörelsen

Bortfall vid rekryteringen

Under de två första rekryteringsomgångarna såg bortfallet ut på följande sätt.⁷⁵

156 ansökningar inkom totalt

31 st återkallades

16 st föll bort p g a att grundkraven inte var uppfyllda.

Övrigt bortfall:

referenser 6 st,

läkarundersökning 5 st,

fysiska test 32 st,

intervju eller psykisk lämplighetsprövning 19 st

slutprov 15 st

Endast två kvinnor har sökt till Nationella Insatsstyrkan varav en föll igenom vid läkarundersökningen. Den andra föll igenom i de fysiska testerna.⁷⁶

4.2

Utbildning

Nationella Insatsstyrkan utbildar sig ca 60% av arbetstiden.⁷⁷ Under övrig tid utför de sidotjänst. Utbildning och sidotjänst växlas i två veckors intervaller. Nyrekryterade polismän genomgår först en fyra månader lång grundutbildning, varefter de placeras de i någon av styrkans insatsgrupper.⁷⁸ Polismännen kan efter ett år vid enheten även söka sig till någon av styrkans specialgrupper för att tjänstgöra som dykare eller prickskyttar.⁷⁹

⁷⁵Slutrapport Polismyndigheten i Sthlm Projektgruppen ang polisiär beredskapsstyrka mot terrorism AL134-247/90 (sid 7). Där efter har ytterligare rekrytering genomförts varför summan inte stämmer det totala antalet polismän vid styrkan

⁷⁶intervju, kommissarie B Olofsson.

⁷⁷Skrivelse till Justitiedepartementet från Polismyndigheten i Stockholms län Polisoperativa avdelningen Dnr: AA 900-682/94 (sid 2).

⁷⁸ Skrivelse till Justitiedepartementet från Polismyndigheten i Stockholms län Polisoperativa avdelningen Dnr: AA 900-682/94 (sid 2).

⁷⁹intervju, kommissarie B Olofsson

Insatsstyrkan utbildas i taktik för fritagning av gisslan, taktik för inbrytning i fastigheter och flygplan, förflyttningsmetoder, olika vapenssystem samt genomsökning av terräng och fastigheter. Vidare utbildas polismännen i spaning, observation och dokumentation, självskydd och stabsarbete.

Därutöver lägger styrkans ledning stor vikt vid psykisk beredskapsträning. Den syftar till att hjälpa och förbereda polismännen inför de mentalt krävande uppgifter styrkan har på sin lott att lösa. Polismännen utbildas vidare i etik och teambuilding. Här förs en öppen diskussion om etik och moral samt problem som kan uppstå i personalgruppen.

En del av polismännen i Nationella Insatsstyrkan får utbildning i specialkunskaper som sjukvård, dykning, rökdykning, prickskytte samt förhandling. Det kan tyckas märkligt att delar av polismännen utbildas i sjukvård och rökdykning. Anledningen till det är att räddningstjänsten inte går in vid exempelvis en flygplanskapning så länge ett hot föreligger. Vid Nationella Insatsstyrkan fanns vid tiden för undersökningen sju polismän med kompetens att agera som förhandlare. Utbildningen i förhandling har skett i nära samarbete med FBI.⁸⁰

Nationella Insatsstyrkan hade vid tiden för undersökningen kompetens att lösa en rad olika uppgifter såsom insatser mot beväpnade och förskansade kriminella och gisslanfritagning i byggnad eller flygplan.⁸¹

Styrkans ledning ansåg det vara mycket viktigt att varje polisman vid enheten hade kompetens att klara av alla uppgifter som kan förekomma vid en eventuell insats, dvs utöver specialiserade kunskaper i prickskytte, sjukvård, dykning och förhandling.⁸² Detta för att en eventuell insats inte ska gå om intet om en polisman av någon anledning ej kan närvara.

⁸⁰Intervju, kommissarie B Olofsson

⁸¹Skrivelse till Justitiedepartementet från Polismyndigheten i Stockholms län Polisoperativa avdelningen Dnr: AA 900-682/94 (sid 4).

⁸²Intervju, kommissarie B Olofsson

4.3

Sidotjänst

Med sidotjänst avses den del av tjänsten då polismännen inte utbildar sig eller övar utan tjänstgör som "vanliga" poliser. Sidotjänsten har huvudsakligen två syften, dels att ge en omväxling till krävande utbildningspass men också för att den enskilde polismannen inte ska förlora kontakten med den polisiära vardag till vilken han ska återvända efter tiden i Insatsstyrkan. Under tiden för undersökningen utförde polismännen i Nationella Insatsstyrkan sidotjänst under 40 % av sin arbetstid. Som framgår av avsnittet om utbildning utbildar sig polismännen i två veckor och gör sedan två veckors sidotjänst. Växlingen sker så att hälften av styrkan alltid finns sammandragen till utbildning. Vid tiden för undersökningen arbetade polismännen i Insatsstyrkan vid följande enheter och verksamheter: piketen, spaningsroteln, länsnarkotikaroteln, citypolisen samt västerortspolisen.

4.4

Insatsstyrkans roll vid förhandling

Gisslansituationer bör i första hand lösas genom förhandling.

Insatsstyrkans uppgift under förhandlingens gång är att i nära samarbete med förhandlingsgruppen utföra de uppgifter som kräver direktkontakt med gärningsmannen, dvs att upprätta kommunikation, leverera mat och hämta upp eventuella skadade. Detta sker dels därför att det ur arbetsskyddssynpunkt vore oförsvarligt att utsätta en otränad polisman för den risk som direktkontakt med gärningsmannen innebär, dels därför att man vid exempelvis matleveranser har en möjlighet att göra iakttagelser som sedan kan bli avgörande vid en eventuell insats.⁸³

4.5

Beredskap

För att utröna förhållandena kring beredskap vid Nationella Insatsstyrkan har intervjuer genomförts med såväl länspolismästaren i Stockholm som insatsstyrkans ledning. Under tiden för undersökningen fanns ingen fastlagd beredskapsplan för enheten. Dvs det fanns ingen planering för hur man skulle få ihop enheten om en terroraktion inträffade utanför ordinarie

⁸³Intervju, kommissarie B Olofsson

arbetstid. Polismännen hade inte någon betald beredskap. Fram till juni 1995 var inte heller alla polismän utrustade med personsökare.⁸⁴

I den utredning som RPS gjorde 1989 för att utreda formerna kring en beredskapsstyrka mot terrorism fastläggs att en tillfredsställande beredskap innebär att 12-18 man måste finnas att tillgå inom en timme.⁸⁵

12-18 polismän är dock inte tillräckligt för att genomföra en insats.

Utredarna anser att en typinsats fodrar 30- 60 polismän totalt.

Med typinsats menas i det här fallet en insats mot ett kapat flygplan.

Samtliga av de tillfrågade var överens om att ovanstående beredskapskrav inte garanterat kunde uppfyllas. Länspolismästare Sven Åke Hjälmsroth såg dock inte bristen på beredskap som ett problem. Han menar att den typ av situationer där Insatsstyrkan kan komma att sättas in i regel utvecklas under lång tid där man i första hand försöker arbeta fram en förhandlingslösning. Det torde därför finnas gott om tid att samla ihop enheten.

Vardagar på dagtid (dvs mellan ca 0700 - 2200) finns alltid den halva av styrkan som är under utbildning att tillgå, de kan snabbt ta sig till platsen.

Den del av Insatsstyrkan som är i sidotjänst kan under tiden samlas ihop.

Vidare menar Hjälmsroth att man alltid kan beordra in personalen till övertid.⁸⁶ Kommissarie Bertil Olofsson menar även han att den typ av situationer som Insatsstyrkan är ämnad att användas till i regel utvecklas under en lång tid samt i första hand bör lösas förhandlingsvägen.

Han menar dock att en lyckad insats förutsätter att Insatsstyrkan finns på plats så tidigt som möjligt. Styrkan behöver tid för att rekognosera objektet samt en möjlighet att samla in så mycket fakta som möjligt om vad som försiggår i det kapade planet eller ockuperade huset. Olofsson pekar på erfarenheter från andra länder som visar att utgången av en insats helt är beroende av om det nödvändiga förarbetet kunnat göras eller inte. Att tidigt kunna vara på plats kräver en hög grad av tillgänglighet även på nätter och helger. Vid tiden för undersökningen byggde tillgängligheten utanför ordinarie arbetstid helt på polismännens lojalitet mot arbetsgivaren. Det upplevdes inte som

⁸⁴Intervju, kommissarie B Olofsson

⁸⁵ Se 3.2.5 Utredningens förslag

⁸⁶Intervju, fd Länspolismästare Sven Åke Hjälmsroth

tillfredsställande vare sig av polismännen i styrkan eller insatsstyrkans operativa ledning. Det spelar ingen roll hur vältränad och välutrustad Insatsstyrkan är om man inte garanterat kan vara på plats i tid.⁸⁷

En reflektion av ovanstående är att det nattetid samt helger inte finns någon som helst beredskap. Man kan då beordra in personalen på övertid. Det finns dock inga garantier för att polismännen kan infinna sig eller är lämpade att göra det efter exempelvis en lördagskväll på krogen. Samtliga tillfrågade var överens om att de specifika situationer som Insatsstyrkan är ämnad att användas till i regel utvecklas under lång tid. Det finns dock inga garantier för att situationen utvecklas under lång tid. Det finns heller inga garantier för att gärningsmannen/ männen är villiga att förhandla eller har lust med att vänta med att skjuta gisslan tills man skramlat ihop tillräckligt många man för att kunna göra en insats. Om Insatsstyrkan inte kan vara på plats i tid faller hela idén med enheten.

⁸⁷Intervju, kommissarie B Olofsson

4.6

Användning av Nationella Insatsstyrkan

Polisförordningen

Hur Nationella Insatsstyrkan får användas står reglerat i Polisförordningens 2 kapitel 9 §.

Polisförordningen 2 kapitlet 9 §

Vid polismyndigheten i Stockholm skall finnas en beredskapsstyrka för att bekämpa terroraktioner i landet. Beredskapsstyrkan får tas i anspråk för detta ändamål först efter beslut av regeringen eller, om regeringens tillstånd inte hinner inhämtas, chefen för Justitiedepartementet.

Framställning om att få ta i anspråk beredskapsstyrkan enligt första stycket skall göras till Justitiedepartementet av vederbörande regional polischef, som också skall underrätta Rikspolisstyrelsen och Polismyndigheten i Stockholm om framställningen. Rikspolisstyrelsen skall lämna departementet de upplysningar och det biträde i övrigt som behövs i ärendet. F 1993:993

Enligt utdraget ur Polisförordningen ovan finns Nationella Insatsstyrkan till för att bekämpa terroraktioner i landet. Vad är då en terroraktion?

En del av dem som ingick i intervjudelen av undersökningen ombads att definiera en terroraktion. Här följer några av definitionerna,

"En terroraktion är när någon med hot om våld vill tvinga samhället att vidta en åtgärd som man inte vill vidta."

Sven Åke Hjälmröt, f.d. Länspolismästare i Stockholm

"En terroraktion är en sådan aktion där konventionella polisiära metoder inte räcker för att stävja det våld som terroristerna utövar eller tänker utöva."

Sven Smedjegården, Polisöverintendent, chef för dåvarande ordningsavdelningen Polismyndigheten i Stockholm

"En terroraktion är ett medvetet våld med syftet att väcka skräck hos en målgrupp t ex allmänheten för att uppnå ett politiskt mål."

P4, Polisinspektör Nationella Insatsstyrkan

Visserligen så har definitionerna en del gemensamt, men de kan inte sägas vara totalt liktydiga. Enligt departementsråd Claes Kring vid Justitiedepartementet så finns det heller ingen definition på begreppet terroraktion.

Han säger att "det är den typ av begrepp som dom flesta vet, förstår vad som faller inom, men det är svårt att dra dom definitiva gränserna".

Att det är svårt att definiera begreppet terrorism är välkänt, såväl inom vetenskapen som när det gäller arbetet med internationella konventioner.⁸⁸ Begreppet är svårt att definiera då det är värdeladdat och vem man anser vara terrorist eller inte till stor del beror på de personliga värderingar man har.⁸⁹ Det är svårt att förstå varför man i lagtexten använder ett ord som inte kan definieras.

4.6.1

När får Nationella Insatsstyrkan användas

I utdraget ur Polisförordningen ovan står det att "beredskapsstyrkan får tas i anspråk för detta ändamål först efter beslut av regeringen, eller om regeringens tillstånd inte hinner inhämtas chefen för Justitiedepartementet." Får då Nationella Insatsstyrkan tas i bruk för andra ändamål utan regeringstillstånd? Det tycks vara en tolkningsfråga. Polismyndigheten i Stockholm har valt att inte sätta in Nationella Insatsstyrkan i sin helhet.⁹⁰ Däremot kan enskilda medlemmar i Insatsstyrkan tas i anspråk för att bistå polisen i övrigt med sina sakkunskaper. Så sker också, Insatsstyrkans dykare och sjukvårdare har bl a vid ett flertal tillfällen bistått såväl den egna polismyndigheten som andra ute i landet med sina sakkunskaper.⁹¹

För att kunna sätta in Insatsstyrkan vid terroraktioner krävs tillstånd av regeringen. Men om styrkan kan användas utan regeringens tillstånd vid andra situationer än ovan nämnda är dock oklart.

Nationella Insatsstyrkan inrättades för att som yttersta resurs kunna sättas in när terrorister kapat ett flygplan eller tagit gisslan i en byggnad. Istället för att utgå från den kriminella handlingen, utgår man idag från en bedömning av gärningsmannens motiv för att avgöra huruvida styrkan skall sättas in eller

⁸⁸ Taylor, 1988 (s 2)

⁸⁹ Gutteridge, 1986 (s ix)

⁹⁰ Intervju, Länspolismästare Sven Åke Hjälmsrot

⁹¹ Intervju, Länspolismästare Sven Åke Hjälmsrot samt kommissarie B Olofsson.

ej. Men vad skiljer egentligen en kapare som vill befria sin kusin på Hall från en som vill befria terroriststämplade fångar i ett tredje land?

4.7

Beslutsgång vid insats

I den proposition som avhandlar styrkans inrättande framgår att beslut om att ta styrkan i anspråk ska tas av regeringen.⁹² De oklarheter som finns kring detta behandlas i föregående avsnitt.

När en händelse av det slag som kan kräva en insats av NI inträffar är det länspolismästaren i det län där händelsen sker som har till uppgift att hos regeringen ansöka om tillstånd att ta styrkan i bruk. Länspolismästaren bör samtidigt informera Polismyndigheten i Stockholm så att man snabbt kan frambasera styrkan till platsen för den aktuella händelsen. Om regeringen ger sitt tillstånd att använda Insatsstyrkan bestämmer länspolismästaren i det aktuella länet hur styrkan rent taktiskt bör användas dvs om och när den ska sättas in.⁹³ I den utredning som följde efter upploppet vid Tidaholmsanstalten 1994 ansåg dock utredarna att det saknades uttryckliga instruktioner för om styrkan fick tas till platsen innan regeringen gett sitt tillstånd.⁹⁴ Vid polismyndigheten i Stockholm tyckte man vid tiden för undersökningen att styrkan kunde frambaseras till den aktuella platsen redan innan regeringen gett tillstånd att ta styrkan i bruk.

⁹²Prop. 1989/90: 100 Bil 15 (s 108).

⁹³Intervju, Länspolismästare Sven Åke Hjälmsrot

⁹⁴DS 1994: 140 (s 43)

5

Empirisk studie av polismännen vid Nationella Insatsstyrkan

Undersökningen baseras på en enkät. Att så är fallet beror på att en av målsättningarna med undersökningen var att få så mycket information som möjligt om polismännen. Den målsättningen präglade även arbetet med att välja frågor till enkäten. Enkätundersökningen av Nationella Insatsstyrkan genomfördes under april och maj månad 1994. Frågeformulären lämnades till Insatsstyrkans ledning som sedan distribuerade dem vidare till polismännen. Enkätundersökningen av kontrollgruppen genomfördes samtidigt, även här lämnades frågeformulären till ansvarigt befäl som sedan distribuerade dem vidare till polismännen. Kontrollgruppen består av slumpmässigt utvalda ordningspoliser som var i tjänst vid Södermalmspolisen under det dygn formuläret lämnades in. Urvalet gick till så att de 37 polismän som först kom in till tjänstgöring fick enkäten. Jämförelsen med kontrollgruppen rör de frågor som inte är specifika för Nationella Insatsstyrkans verksamhet. Enkätundersökningen av Insatsstyrkan kompletterades med intervjuer med styrkans ledning samt fyra polismän vid enheten. Vid tiden för undersökningen bestod Insatsstyrkan av 38 polismän. En polisman var tjänstledig. De övriga 37 besvarade enkäten. Där inget annat anges grundar sig resultaten i det här kapitlet på enkätundersökningen. Medelåldern vid Nationella Insatsstyrkan var vid undersöknings tillfället 32 år, i kontrollgruppen var medelåldern något lägre, 29 år. Det är intressant att notera att det i kontrollgruppen fanns en större spännvidd i åldersfördelningen, kontrollgruppens ålder fördelade sig mellan 24 - 48 år i jämförelse med Insatsstyrkans 27 - 39 år. Förklaringen återfinns i rekryteringskraven vid Nationella Insatsstyrkan, fem års polistjänstgöring krävs för att kunna ansöka, dessutom finns en övre åldersgräns på 40 år. Som en jämförelse kan nämnas att medelåldern i den tyska antiterroriststyrkan GSG 9 endast är 23 år⁹⁵.

Polismännen vid Insatsstyrkan har i snitt tjänstgjort 3 år längre vid polisen än kontrollgruppen, (8 år mot kontrollgruppens 5 år).

⁹⁵ Tophoven, 1985 (s 27)

En majoritet av de tillfrågade i såväl Nationella Insatsstyrkan som i kontrollgruppen är gifta / sambo (NI 30 gifta/sambo, k gruppen 28 gifta / sambo). Polismännen i Insatsstyrkan är i jämförelse med polismännen i kontrollgruppen i högre utsträckning uppväxta i storstad.

5.1

Värnplikt

Det har i massmedia spekulerats över huruvida majoriteten av de polismän som tjänstgör i Nationella Insatsstyrkan har gjort sin värnplikt i jägarförband.⁹⁶ Vad man i den debatten definierade som jägarförband angavs inte. Då begreppet är mångtydigt har jag i det här arbetet valt att definiera det till Fallskärmsjägarna, Kustjägarna, Lapplandsjägarna samt de militära jägare som finns vid Norrlands dragonregemente K4 i Arvidsjaur.⁹⁷

Samtliga tillfrågade i undersökningen har fullgjort sin värnplikt. Som svar på frågan om var de gjort sin värnplikt uppgav 7 stycken av de tillfrågade i Insatsstyrkan att de tjänstgjort i jägarförband, i kontrollgruppen var motsvarande siffra 3 stycken. Dessa svarade genom att klart ange exempelvis kustjägarna eller fallskärmsjägarna i enkäten. Därutöver uppgav 6 stycken polismän i Insatsstyrkan att de tjänstgjort vid regementen där det finns jägarförband, motsvarande siffra i kontrollgruppen var här 3 stycken. Vid denna typ av svar angavs regementet eller den geografiska plats där regementet var placerat t ex Arvidsjaur eller KA1 Vaxholm. Därför kan man inte utesluta att även de gjort sin värnplikt i jägarförband, det behöver inte vara liktydigt med att det varit militära jägare då de kan ha haft någon annan tjänst till exempel tjänstgjort som sjukvårdare. I såväl Insatsstyrkan som i kontrollgruppen var det 1 polisman som ej besvarade frågan.

I den intervju som gjordes med de två psykologer som medverkar vid rekrytering till Insatsstyrkan ställdes frågan om vad som kunde ligga bakom

⁹⁶Tidningen Idag, 5 dec 1993 (s 6 - 7)

⁹⁷ En enligt värnpliktsverket möjlig definiering. Till de två förstnämnda förbanden söker sig de värnpliktiga frivilligt och genomgår en förnyad mönstring där man undersöker deras lämplighet för tjänstgöring.

en eventuell överrepresentation av jägare vid enheten.⁹⁸ Psykologerna ansåg att det kunde vara så att en viss personlighetstyp dras till uppgifter som ställer hårda fysiska krav. Det torde även vara avgörande när det gäller yrkesval. Man kan konstatera att det är så gott som dubbelt så många i Insatsstyrkan som har jägarbakgrund som i kontrollgruppen. Samtidigt är ett relevant påpekande att majoriteten av polismännen i såväl Insatsstyrkan som i kontrollgruppen inte gjort sin värnplikt i jägarförband.

5.2

Eftergymnasial utbildning och tidigare yrkesverksamhet

Polismännen i de båda grupperna skiljer sig inte nämnvärt åt när det gäller eftergymnasialutbildning utöver Polishögskolan. I Insatsstyrkan hade 8 stycken av de tillfrågade genomgått någon eftergymnasial utbildning och i kontrollgruppen 6 stycken. Det är intressant att notera att det såväl i Insatsstyrkan som i kontrollgruppen finns 2 stycken polismän som genomgått officersutbildning⁹⁹. I jämförelse med kontrollgruppen finns det följaktligen ingen överrepresentation av yrkesmilitärer i Insatsstyrkan. Ett rimligt antagande är dock att det i jämförelse med befolkningen i övrigt finns en överrepresentation i de båda grupperna. En stor del av polismännen i såväl Nationella Insatsstyrkan som i kontrollgruppen har tidigare varit verksamma inom andra yrken. I Insatsstyrkan har 27 av 37 polismän innehaft något annat yrke då de sökte sig till polishögskolan. Det finns en stor bredd i de tillfrågades tidigare yrkesliv¹⁰⁰. I kontrollgruppen hade 33 av 37 polismän varit verksamma inom ett annat yrke. Även här fanns en stor variation av yrken och branscher.

⁹⁸ Vid intervjutillfället var enkät undersökningen ännu inte insamlad och sammanställd.

⁹⁹ Övriga eftergymnasiala utbildningar i Insatsstyrkan: 3 st Ekonomi vid högskola/universitet, 1 st Teknisk, 1 st juridik vid universitet, 1 st utbildning till tulltjänsteman.

I kontrollgruppen: 1 st samhällskunskap & juridik vid universitet, 1st KTH 41 poäng, 1 st utbildning inom kriminalvården, 1 st skötarutbildning.

¹⁰⁰ Insatsstyrkan tidigare yrken: Affärsverksamhet, Banktjänsteman, Brandman, Tandtekniker, Reseledare, Byggnadsarbetare, Försäljare, Vårdbiträde, Televerksarbetare, Dataoperatör, Officer, Tulltjänsteman. Pappersbruksarbetare och Servicetekniker för att nämna några.

5.3

Skjutvapen för privat bruk

Polismännen tillfrågades om huruvida de innehar skjutvapen för privat bruk. Som framgår av tabell 1 är det totalt 13 stycken polismän i Insatsstyrkan som innehar skjutvapen för privat bruk, i kontrollgruppen är motsvarande siffra 5 stycken. Det är värt att notera att det i Insatsstyrkan till skillnad från kontrollgruppen finns 5 polismän som innehar tävlingsvapen.

Såväl i Insatsstyrkan som i kontrollgruppen uppgav en polisman att han hade skjutvapen för privat bruk som varken var jaktvapen eller tävlingsvapen. Polismannen i Insatsstyrkan uppgav att vapnet var ett arv, medan polismannen i kontrollgruppen uppgav att han hade polisiära specialvapen för privat bruk. I Insatsstyrkan är det följaktligen 8 stycken fler polismän som har skjutvapen för privat bruk. En del av dessa (5 av 13) är tävlingsvapen som används till tävlingsskytte vid polisiär femkamp.¹⁰¹ Två polismän i NI valde att ej besvara frågan.

Typ av skjutvapen för privat bruk	Nationella Insatsstyrkan	Kontrollgruppen
jaktvapen	7	4
tävlingsvapen	5	0
ja annat	1	1
nej	22	32
Ej svar	2	0
Totalt	37	37

Tabell 1:

Antalet polismän i Nationella Insatsstyrkan samt i kontrollgruppen som innehar skjutvapen för privat bruk samt kategori av vapen.

¹⁰¹ Intervju, kommissarie B Olofsson

5.4

Del 2 av undersökningen inriktad på Nationella Insatsstyrkans verksamhet

Varför väljer man som polisman att söka sig till Nationella Insatsstyrkan? De fyra polismän som deltog i intervjudelen av undersökningen angav alla att det bakom beslutet att söka sig till enheten låg en önskan om att lära mer och vidareutvecklas. Det faktum att en stor del av tjänstgöringen består av utbildning ansågs lockande. Det är svårt att dra en slutsats på endast fyra intervjuer, men en tanke kan vara att de polismän som sökt sig till Insatsstyrkan skulle sökt sig till någon annan form av polisiär verksamhet med stora utbildningsinslag om Insatsstyrkan ej existerat. Ingen utav de tillfrågade ansåg i enkätundersökningen att för höga krav ställdes vid rekrytering till styrkan.

5.5

Utbildning

Nationella Insatsstyrkans verksamhet går till största delen ut på att polismännen utbildas och tränas inför tänkbara scenarion. Polismännen tillfrågades i undersökningen vad de ansåg om den utbildning/träning de genomgått sedan de antogs till Insatsstyrkan. Som framgår av tabell 2 var polismännen överlag nöjda med den utbildning /träning de erhållit.

Typ av utbildning/ träning	Mycket bra	Bra	Mindre Bra	Dålig	Förekom- mer ej	Ej svar	Totalt
Fysisk träning	9	23	5	0	0	0	37
Mental träning	8	22	7	0	0	0	37
Objekts träning	6	21	9	0	0	1	37
träning med konventionella vapen	22	15	0	0	0	0	37
Träning med annan utrustning	5	23	8	0	1	0	37

Tabell 2:

Polismännen i Nationella Insatsstyrkans skattning av den utbildning/träning de erhållit sedan de antogs till styrkan.

5.5.1

Motivation

I likhet med de anställda inom försvarsmakten förbereder och utbildar sig polismännen i Nationella Insatsstyrkan inför en händelse som ingen vill ska inträffa. Utbildning och träning upptar en stor del av polismännens vardag och ställer höga krav på personligt engagemang och koncentration. Samtidigt har Nationella Insatsstyrkan aldrig genomfört en insats i sin helhet. Hur motiverar man sig då till att träna inför något som man samtidigt hoppas aldrig ska inträffa? En av de polismän som ingick i intervjudelen av undersökningen uppgav att han såg det som sin skyldighet att vara väl förberedd, då ett misstag i den situation där Insatsstyrkan sätts in kan betyda skillnaden mellan liv och död. Det kan tyckas vara ett dramatiskt uttalande men det ger en illustration av allvaret i den tillspetsade situation Insatsstyrkan har till uppgift att lösa.

5.5.2

Kunskap om terrorism

Av förarbetena till Nationella Insatsstyrkans inrättande framgår att förutom fysiskt utvecklande moment så borde polismännens utbildning innehålla en teoretisk skolning i den politiska och ideologiska bakgrunden till olika kända terroristorganisationer.¹⁰² Polismännen uppgav att de erhållit utbildning avseende aktiva terroristorganisationer. De tillfrågade ombads att i timmar uppskatta hur omfattande undervisningen hade varit. Svaren fördelade sig i huvudsak mellan tre alternativ.

Utbildnings timmar	Polismän
1- 5 h	15
5-10 h	6
10 - 20 h	15
Ej svar	1
Totalt	37

Tabell 3:

Utbildning av Nationella Insatsstyrkan rörande aktiva terroristorganisationer i timmar (absoluta tal).

¹⁰²SOU 1988:18 (s197)

Som framgår av tabell 3 finns det variationer i hur mycket utbildning polismännen uppskattar att de har fått. Variationerna kan förklaras med att Insatsstyrkan vid undersökningstillfället bestod av tre rekryteringskullar med olika lång tid vid enheten. Utbildningstillfällena har vidare varit inlagda i form av halvdagar, de polismän som av någon anledning inte har haft möjlighet att närvara vid ett tillfälle har följaktligen gått miste om en stor del av undervisningen.

För att undersöka polismännens kunskaper så ombads de att klassificera en rad organisationer enligt alternativen: terroristorganisation, ej terroristorganisation samt vet ej.

Organisationer	terrorist- organisation	ej terrorist- organisation	vet ej	ej svar	totalt
Röda Arme Fraktionen	34	0	1	2	37
Vitt Ariskt Motstånd	7	25	2	3	37
Hizballah	31	1	2	3	37
Islamabads Gröna Tigrar	13	0	21	3	37
PKK	29	1	4	3	37
IRA	33	1	2	2	37

Tabell 4:
Polismännen i Nationella Insatsstyrkan klassificering av olika organisationer som terroristorganisationer.

Tabell 4 visar enbart de enskilda polismännens subjektiva klassificering. Noterbart är dock att organisationer som Vam enligt svensk lagstiftning inte klassificeras som terroristorganisationer utan som subversiva grupper¹⁰³. Följaktligen kan inte Vitt Ariskt Motstånd klassificeras som terroristorganisation. Vidare angav 13 av de tillfrågade Islamabads Gröna Tigrar som terroristorganisation, en organisation som inte existerar. Det måste ses som ett stort mått av okunskap. Det finns inget samband mellan hur mycket utbildning man anser sig ha fått och hur man har valt att klassificera de olika organisationerna, dvs de 13 är jämnt fördelade.

¹⁰³Ribbing, 1996

Polismännens utbildning omfattar följaktligen undervisning i vad gäller aktiva terroristorganisationer. Är då 10 - 20 timmar tillräckligt? Om målsättningen är att ge polismännen grundläggande kunskaper om terroristorganisationers ideologiska och politiska bakgrund så ter sig inte 20 timmar som tillräckligt än mindre 5 timmar.

I enkäten tillfrågades polismännen om vad de ansåg om den utrustning de förfogade över. En majoritet av polismännen (29 av 37) ansåg att styrkans utrustning var otillräcklig. Det är dock svårt att dra några slutsatser om vilken form av utrustning som saknas då få polismän konkret specificerat det.¹⁰⁴

5.6

Träna och användas inför och till annat än terrorism

I del 4 av den här uppsatsen behandlas frågan om när och hur Nationella Insatsstyrkan får användas. Av kapitlet framgår att det finns olika meningar kring detta. 32 av 37 tillfrågade polismän vid enheten ansåg att det var viktigt att NI tränade även för andra situationer än huvuduppgiften. När polismännen i enkätundersökningen ombads exemplifiera vilken typ av situationer det kunde röra sig om ansåg flera av de tillfrågade att man även borde träna och användas för inbrytningar och ingripanden mot dokumenterat farlig person, oavsett om personen i fråga var terrorist eller "vanlig" kriminell. Andra ansåg att man borde ha mer allmänpolisiär träning för att underlätta övergången till vanlig tjänst efter tiden i styrkan. En polisman svarade "Vi är poliser och kan och bör användas som sådana" Alla tillfrågade utom en ansåg vidare att Nationella Insatsstyrkan borde sättas in även i sådana situationer som inte betecknas som terroraktioner.

Polismännen tillfrågades vidare om de ansåg att Nationella Insatsstyrkans praktiska kunskaper utnyttjades av reguljär polis. Nästan alla tillfrågade ansåg att så skedde men inte i tillräcklig hög utsträckning.¹⁰⁵

Sammanfattningsvis kan sägas att polismännen vid Insatsstyrkan anser att de bör kunna tas i bruk i alla situationer där deras utbildning gör dem särskilt

¹⁰⁴ Möjlighet gavs i form av en öppen fråga.

¹⁰⁵ 33 av 37 tillfrågade svarade Ja, men inte tillräckligt.

lämpade. Därutöver är de i grunden vanliga polismän och kan tjänstgöra som sådana. Så sker förvisso i sidotjänsten.

5.7

Sidotjänst

Sidotjänsten är till för att polismännen i Insatsstyrkan inte ska förlora kontakten med den "vanliga" polisverksamheten. Vidare ska sidotjänsten utgöra ett avbrott mellan krävande utbildnings och träningspass.

I enkäten tillfrågades polismännen om de upplever sidotjänsten som ett positivt eller negativt avbrott i utbildning och träning.

Vid undersökningstillfället bestod Insatsstyrkan av tre rekryteringskullar, med ca 1 år mellan varje. Det skulle därför kunna föreligga ett samband mellan hur man upplevde sidotjänsten och tjänstgöringstid vid enheten. Det är rimligt att anta att ju längre man tjänstgjort vid styrkan desto positivare upplever man avbrotten för sidotjänst.

28 av 37 svarade vid undersökningstillfället att sidotjänsten utgjorde ett positivt avbrott i utbildning och träning. 7 av 37 upplevde avbrotten för sidotjänst som varken positiva eller negativa. Endast 2 polismän uppgav att de upplevde avbrotten för sidotjänst som negativa. Det finns inget i resultatet av undersökningen om pekar på ett samband mellan tjänstgöringstid och hur man upplever sidotjänsten. .

I intervjudelen av undersökningen klargjorde en polisman varför han var tveksam till utbildningsavbrotten, det var den polisman som vid undersökningstillfället hade kortast tjänstgöringstid vid enheten (sex månader). Polis mannen upplevde att ordningspolistjänsten vid piketen för honom innebar ett nytt sätt att jobba på då han inte tidigare arbetat i Stockholm. Han menade att det förvisso var positivt att lära sig något nytt men att det blev lite för mycket på en gång, då insatsstyrkans egen utbildning var mycket krävande. Han ansåg att det därför hade varit bättre att enbart utbilda sig.

5.8

Befogenheter

Polismännen vid Nationella Insatsstyrkans har samma befogenheter som alla andra svenska polismän. Även om Insatsstyrkans huvuduppgift betecknas som särskild händelse så skiljer sig polismännens befogenheter följaktligen inte från andra polismäns. I enkätundersökningen uppgav 14 polismän att Insatsstyrkans befogenheter vid särskild händelse var något oklara, 5 polismän ansåg befogenheterna otydliga.¹⁰⁶ Endast 14 av de 35 som besvarade frågan ansåg styrkans befogenheter vara helt tydliga. Den oklarhet som råder gäller inte polismännens personliga befogenheter utan användningen av tekniska hjälpmedel. Det måste ändå sägas vara allvarligt att det överhuvudtaget råder några som helst oklarheter kring styrkans verksamhet och då speciellt kring något så vitalt som styrkans befogenheter. Drygt två tredjedelar av polismännen ansåg vidare att Insatsstyrkan har tillräckliga befogenheter vid särskild händelse.¹⁰⁷ De polismän som ansåg befogenheterna otillräckliga tyckte inte att styrkan hade tillräckliga befogenheter för att kunna förbereda sig i väntan på ett insatsbeslut.

5.9

Beslutsgång vid insats

Som framgår av tabell 5 ansåg en majoritet av polismännen vid Insatsstyrkan i enkätundersökningen att beslutsgången vid ett insatsbeslut var lämplig. En av de polismän som deltog i intervjudelen av undersökningen motiverade det med att jämföra situationen med att fatta beslut om att sända en FN-trupp till det forna Jugoslavien.¹⁰⁸ Även Insatsstyrkans ledning ansåg att det var bra att insatsbeslutet för huvuduppgiften låg på regeringen.¹⁰⁹

¹⁰⁶ 2 polismän besvarade ej frågan.

¹⁰⁷ 6 polismän besvarade inte frågan

¹⁰⁸ P2, P3, P1,P4

¹⁰⁹ intervju, kommissarie B Olofsson

Alternativ	Antal Polismän
Ja	23
Nej	6
Vet inte	7
Ej svar	1
Totalt	37

Tabell 5:

Polismännen vid Nationella Insatsstyrkans svar på frågan;
"Är den nuvarande beslutsgången vid ett insatsbeslut lämplig?"

De polismän som fann beslutsgången olämplig ansåg att beslut om att använda styrkan borde fattas på en lägre nivå, exempelvis av en länspolismästare. Att 7 polismän svarade vet ej på frågan behöver inte innebära att de har otillräcklig kunskap om beslutsgången, frågan kan vara svår att ta ställning till.

5.10

Politiskt ansvar

Det politiska ansvaret för Nationella Insatsstyrkan ligger på flera ställen. Då styrkan är organiserad under länspolismästaren i Stockholm ligger det dagliga politiska ansvaret på polisstyrelsen i Stockholms län. Vidare borde justitieministern ha kunskap om styrkans verksamhet då hon slutligen fattar beslut om insats.¹¹⁰ Då Insatsstyrkan har ett speciellt verksamhetsområde som måste sägas vara av nationellt intresse kan det ses som viktigt att man även inom riksdagens justitieutskott har kunskaper om styrkans verksamhet. Polismännen tillfrågades i en öppen fråga om var det politiska ansvaret för Nationella Insatsstyrkan låg. 32 av 37 polismän ansåg att det politiska ansvaret för Insatsstyrkan låg på regeringen. Därutöver svarade 1 polisman att polisstyrelsen i Stockholm hade det dagliga ansvaret men att regeringen beslutade om insats, 1 polisman svarade att det dagliga ansvaret fanns hos polisstyrelsen i Stockholms län. 1 polisman ansåg att det politiska ansvaret låg hos riksdagen emedan en annan svarade att det låg hos

¹¹⁰ I det fall regeringen inte kan samlas kan justitieministern själv fatta insatsbeslut

ansvariga politiker. vilka dessa var angavs inte. 1 polisman valde att ej besvara frågan. Frågan var allmänt ställd, att en majoritet av polismännen ansåg att det politiska ansvaret för Insatsstyrkan låg på regeringen kan förklaras med att regeringen beslutar om insats av styrkan i sin helhet. Följaktligen har regeringen ett ansvar. Det faktum att regeringen fattar insatsbeslut är också något som markant skiljer Nationella Insatsstyrkan från andra polisiära enheter. Polismännen tillfrågades även om det politiska ansvaret borde ligga där de ansåg att det låg. 31 av 32 polismän ansåg det riktigt att ansvaret låg på regeringen. Av de polismän som ansåg att ansvaret borde ligga på annat håll framhölls framförallt att beslut bör fattas på en lägre nivå. En polisman ansåg att ansvaret borde ligga på Rikspolisstyrelsen samt att rikspolischefen borde besluta om insats.

En majoritet av de tillfrågade ansåg att ansvariga politiker inte visat tillräckligt intresse för Nationella Insatsstyrkan. Då polisstyrelsen i Stockholm sedan inrättandet av enheten endast en gång haft styrkan på dagordningen (mars 1993), finns det ett visst stöd för polismännens uppfattning. I intervjudelen av undersökningen tvivlade polismännen på att ansvariga politiker hade tillräcklig kunskap om styrkan och dess verksamhet. Alla de tillfrågade polismännen i intervjudelen upplevde det som beklagligt. Det bör dock påpekas att delar av Stockholms polisstyrelse besökt enheten sedan undersökningen genomfördes. Vidare gjorde Justitieminister Laila Freivalds tillsammans med medarbetare från Justitiedepartementet ett besök vid enheten under våren 1995. Det är därför möjligt att polismännen ändrat uppfattning i frågan. 11 polismän valde att ej besvara frågan. Huvuddelen av polismännen vid Insatsstyrkan ansåg att ansvariga politiker har tillräcklig insyn i verksamheten.¹¹¹ I intervjudelen av undersökningen svarade en polisman att det var svårt att säga då dessa kontakter främst sköttes av styrkans ledning och inte av de enskilda polismännen. Det kan även var en anledning till att 11 polismän valt att inte besvara frågan om ansvariga politiker visat tillräckligt intresse för Nationella Insatsstyrkan.

¹¹¹ 26 polismän ansåg att ansvariga politiker hade tillräcklig insyn i styrkans verksamhet, 7 polismän ansåg att så inte var fallet emedan 4 valde att ej besvara frågan.

Det är länspolismästaren i Stockholm som i samråd med Insatsstyrkans ledning bestämmer vilka delar av enhetens verksamhet som ska beläggas med sekretess.¹¹² Enligt Insatsstyrkans ledning är endast 15 % av insatsstyrkans verksamhet som är sekretessbelagd. Det är svårt att kontrollera då möjligheten att undersöka det man ej får reda på är obefintlig. Jag anser dock uppgiften om att endast en liten del av styrkans verksamhet är sekretessbelagd som rimlig och grundar det på upprepade besök vid enheten, närvaro vid ett flertal av styrkans övningar samt upprepade samtal med såväl enskilda polismän vid enheten som styrkans ledning, det under en 2 års period. Insatsstyrkans arbetssätt bygger till stor del på överraskningsmoment. Att visa upp hur man rent taktiskt går tillväga skulle underminera den fördel man har i själva överraskningsmomentet. Vidare skulle det ge den presumptive gärningsmannen en möjlighet att gardera sig. Därför har man valt att sekretessbelägga delar av enhetens utrustning och taktik¹¹³. Polismännens identiteter skyddas för att de inte ska kunna utsättas för hot eller vedergällningsaktioner¹¹⁴. I den kritik som riktats mot Insatsstyrkan har just det faktum att polismännens identiteter skyddas ansetts utgöra ett hot mot demokratin. Insatsstyrkans ledning menar dock att de politiker som har ansvar för Insatsstyrkan har full möjlighet till insyn även vad gäller polismännens identiteter. En av de polismän som deltog i intervjudelen av undersökningen upplevde trygghet i att hans identitet skyddades. Tryggheten låg just i att inga hot kunde riktas mot hans familj. Polismännen i Insatsstyrkan tyckte i undersökningen i huvudsak att sekretessen var viktig för styrkans verksamhet. (se tabell 6)

¹¹²Intervju, Länspolismästare Sven Åke Hjälmsrot

¹¹³Intervju, kommissarie B Olofsson

¹¹⁴Intervju, kommissarie B Olofsson

Hur viktig är sekretessen för NI	Antal Polismän
Viktig	28
Delvis viktig	8
Oviktig	0
Ej svar	1
Totalt	37

Tabell 6:

Polismännen vid Nationella Insatsstyrkans skattning av hur pass viktig sekretessen är för deras verksamhet

Samtliga tillfrågade polismän ansåg att allmänheten hade tillräcklig insyn i Insatsstyrkans verksamhet. En majoritet (27 av 37) ansåg vidare att ökad allmän insyn kunde vara till skada för enheten. Polismyndigheten i Stockholm har medvetet valt att hålla en låg massmedial profil kring enheten¹¹⁵. F.d. Länspolismästare Sven Åke Hjälmmrot ansåg att allmänheten får en god insyn genom sina folkvalda representanter.¹¹⁶ Som framgått bygger kontrollen av Insatsstyrkan på att politikerna tar sitt ansvar och utövar kontroll av enheten. De är de som har bäst möjlighet till insyn i verksamheten. De är också de som inför oss medborgare är valda att övervaka den. Hur de valt att förvalta sitt ansvar behandlas i nästa del av den här uppsatsen.

5.11

Obehag inför huvuduppgiften samt risker med NIs verksamhet

Polismännen tillfrågades om de någon gång kände obehag inför huvuduppgiften. 14 av 37 svarade ja på frågan. Samtliga 14 ansåg att de vid enheten fick hjälp att hantera sådana känslor. En av de polismän som svarade att han kände obehag inför huvuduppgiften angav rädslan för att någon av hans arbetskamrater, han själv eller gisslan skulle skadas av gärningsmannen/männen som huvudskäl till obehaget.

Polismännen tillfrågades vidare om de såg några risker för samhället med Nationella Insatsstyrkans verksamhet. 1 av 37 polismän ansåg att det kunde

¹¹⁵ Intervju, Länspolismästare Sven Åke Hjälmmrot

¹¹⁶ Intervju, Länspolismästare Sven Åke Hjälmmrot

föreligga risker för samhället med styrkans verksamhet. Han motiverade det med att det kunde föreligga en hypotetisk risk för att någon i styrkan "ballade ur" och använde sin kunskap på ett icke seriöst sätt. I intervjudelen av undersökningen drog en av de tillfrågade polismännen en parallell till försvaret, han att menade försvaret med den typen av resonemang i så fall skulle utgöra ett gigantiskt hot mot samhället.¹¹⁷ Insatsstyrkans ledning menar att man genom att vara medveten om risken till viss del eliminerar den. De höga krav som ställs vid rekrytering till styrkan motverkar även de att något liknande inträffar. Polismän som inte klarar av att uppfylla de krav som ställs på dem vid tjänstgöring i enheten eller som av annan anledning anses olämpliga får lämna styrkan.

Polismännen tillfrågades om det fanns någon situation där de kunde tänka sig att vägra delta. 10 polismän svarade att så var fallet, en polisman valde att ej besvara frågan. De som svarade ja gjorde det av olika anledningar som framgår av tabell 7.

Typ av situation polismännen skulle vägra att delta i	antal polismän
ngripande mot någon i miljön	2
Det demokratiska samhället förändras	3
Juridiskt fel	2
Uppenbar fara för mitt eget och andras liv	2
Uppenbart fel	1
Totalt	10

Tabell 7:

De situationer där polismännen vid Nationella Insatsstyrkan skulle kunna tänka sig att vägra delta i en insats.

Det är här svårt att här dra några slutsatser det är dock intressant att notera att 10 utav polismännen tänkt igenom den här aspekten på sin tjänstgöring.

Polismännen tillfrågades om de ansåg Nationella Insatsstyrkan kapabel att klara huvuduppgiften. 32 av 37 tillfrågade ansåg att så var fallet. De fem polismän som inte svarade entydigt ja på frågan ansåg att det fortfarande fattades personal och utrustning. Sedan undersökningen genomfördes har styrkan blivit fulltalig dvs alla tjänster har tillsatts.

6

Tillsyn av samt insyn i Nationella Insatsstyrkans verksamhet

Vilka möjligheter finns det till insyn i Nationella Insatsstyrkan?

Är man vid Justitiedepartementet och i Justitieutskottet insatta i enhetens verksamhet? Har polisstyrelsen i Stockholms län tagit vara på sin möjlighet att utöva kontroll över Insatsstyrkan?

Inledningsvis vill jag dela in begreppet insyn i två delar, insyn genom folkvalda och statliga kontrollorgan samt direkt insyn.

Med **Insyn genom folkvalda och statliga kontrollorgan** avses i det här kapitlet allmänhetens insyn via Justitiedepartementet, Justitieutskottet, polisstyrelser samt genom statliga kontrollorgan såsom Riksrevisionsverket.

Med **direkt insyn** avses allmänhetens insyn med hjälp massmedia eller till exempel den här uppsatsen.

6.1

Insyn genom folkvalda och statliga kontrollorgan i Nationella Insatsstyrkans verksamhet.

Under undersökningens gång har det framkommit att några reglerade redovisningsrutiner utöver det som gäller Polismyndigheten i Stockholm inte finns för Nationella Insatsstyrkan. Tillsynen av Nationella Insatsstyrkan är helt beroende av att de politiker som har insyn tar sitt ansvar och utövar kontroll. Så kan ske genom besök av enheten eller genom att begära ut handlingar såsom utbildningsplaner samt redovisningar av inköpt utrustning.

På Justitiedepartementet höll man sig informerade om Insatsstyrkans verksamhet genom informella kanaler fram till och med våren 1994. De informella kanalerna bestod av samtal med Länspolismästaren i Stockholm samt studiebesök vid enheten.¹¹⁸

¹¹⁸Intervju, Claes Kring departementsråd vid Justitiedepartementet.

1994 ålade regeringen i sitt regleringsbrev för budgetåret 1994 - 95 (avseende anslag för polisväsendet) Polismyndigheten i Stockholm att i en särskild rapport redovisa verksamheten vid Nationella Insatsstyrkan.^{119, 120}

Trots bristen på reglerade redovisningsrutiner¹²¹ så anser jag att man vid Justitiedepartementet hade en god inblick i Insatsstyrkans förhållanden och arbetssituation även innan den särskilda rapporten begärdes in¹²². Det är märkligt att man förlitar sig på insyn via informella kanaler när det gäller en enhet som i övrigt omfattas av strikta restriktioner.¹²³ Varför finns inte ett fastlagt rapporteringssystem utöver det som gäller för Polismyndigheten i Stockholm i övrigt? Ett argument som angavs var att styrkan inte var färdigrekryterad.¹²⁴ Argumentet håller dock inte riktigt då styrkan under sommaren 1993 sattes i beredskap vid ett kapardrama på Arlanda.¹²⁵ Följaktligen fanns redan sommaren 1993 uppfattningen att Insatsstyrkan var kapabel att klara en dylik uppgift. Argumentet om att vänta med reglerad kontroll tills styrkan var färdigrekryterad saknar därför relevans.

Nationella Insatsstyrkans ledning har under 1994 hållit en föredragning för Riksdagens Justitieutskott om den egna verksamheten¹²⁶. Utskottets dåvarande vice ordförande Lars Erik Lövdén var enligt min mening relativt väl insatt i Insatsstyrkans verksamhet.

De folkvalda representanterna i Stockholms polisstyrelse är de politiker som närmast har ansvar för Nationella Insatsstyrkan. Polisstyrelsen i Stockholm har haft Nationella Insatsstyrkan uppe på dagordningen en gång, i mars 1993. Nationella Insatsstyrkans ledning informerade då på eget initiativ polisstyrelsen om den egna verksamheten.¹²⁷

¹¹⁹ Intervju, Claes Kring departementsråd vid Justitiedepartementet, maj 1994

¹²⁰ Regleringsbrev för budgetåret 1994 - 95 avseende anslag för polisväsendet (sid 6)

¹²¹ Annat än vad gäller Stockholms polismyndighet i övrigt

¹²² Intervju Claes Kring Departementsråd Justitiedepartementet

¹²³ Dvs sekretess.

¹²⁴ Intervju, Claes Kring Departementsråd Justitiedepartementet

¹²⁵ Flygplanskaparen gav upp efter en förhandling

¹²⁶ Intervju, Lars Erik Lövdén Justitieutskottet

¹²⁷ Polisstyrelsen har besökt styrkan sedan undersökningen genomfördes

Tillsynsansvaret för Nationella Insatsstyrkan ligger på Rikspolisstyrelsen. Under sommaren 1995 har Rikspolisstyrelsen genomfört en inspektion av Insatsstyrkan.

Ett relevant påpekande är här att det mellan 1990 (då beslut om att inrätta styrkan togs) och 1994 (då justitiedepartementet ålade polismyndigheten i Stockholm att redovisa styrkans verksamhet) inte fanns någon politisk kontroll av verksamheten. F.d. Länspolismästaren i Stockholm Sven Åke Hjälmsröth hävdar dock att allmänheten har fullgod insyn genom sina folkvalda representanter. Men det förutsätter att de folkvalda representanterna utövar sin möjlighet till insyn. Det går inte att påstå att så har skett.

6.2

Direkt insyn

Möjligheterna till direkt insyn i Nationella Insatsstyrkans verksamhet har varit begränsade. De skrivelser som förekommit har ofta haft en sensationsartad karaktär där spekulationer om polismännens vapen avlösts av bl.a. förfrågningar om möjligheten att fotografera en av styrkans polismän beväpnad, med full utrustning hållandes sin son i knät.¹²⁸ Det kan vara en anledning till att Polismyndigheten i Stockholm medvetet valt att hålla en låg massmedial profil kring enheten¹²⁹. Även vad gäller denna typ av insyn hänvisar f.d. Länspolismästare Sven Åke Hjälmsröth till att allmänheten får en god insyn genom sina folkvalda representanter.¹³⁰

¹²⁸ Intervju, kommissarie Jan Söderberg. Ett annat exempel på spekulativ journalistik återfinns i Aftonbladet 1993-02-16 under rubriken: Bilden polisen ville stoppa.

¹²⁹ Intervju, Länspolismästare Sven Åke Hjälmsröth 940530

¹³⁰ Intervju, Länspolismästare Sven Åke Hjälmsröth 940530

7

Slutdiskussion

Här diskuteras inte om Sverige behöver en Antiterroriststyrka utan om de argument den Parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på statsminister Olof Palme ger för inrättandet av en sådan kan anses som relevanta.

Kommissionen gav fyra huvudargument till varför Sverige behövde en beredskapsstyrka mot terrorism.

Det första argumentet var att frekvensen av terroraktioner ökade fortlöpande ute i världen och att den tilltagande terroristaktiviteten även kunde drabba Sverige. Som tidigare nämnts tar kommissionen upp den definitionsproblematik som råder kring begreppet terrorism. Påståendet om att frekvenser av terroraktioner ökar fortlöpande ute i världen är svårt att kontrollera. De myndigheter, internationella organisationer och forskningscentra som samlar in data för att kartlägga utvecklingen över tid använder alla olika definitioner på begreppet terrorism. Vidare används olika metoder för insamling av data. Resultatet blir därför högst varierande. Risks International, en av de organisationer som mäter terrorism, anger att det 1988 inträffade 3734 död av terrorism i världen medan amerikanska inrikesdepartementet för samma år anger siffran 864 död. En förklaring till de olika siffrorna är att Risk International även mäter nationell terrorism.¹³¹ SÄPO anger för samma år siffran 456 död, den siffran omfattar internationella död. Våldet i Israel eller på av Israel ockuperat territorium samt våldet på Nordirland omfattas dock inte. Ovannämnda exempel kan ge en fingervisning om vilka svårigheter som uppstår när man vill titta på antalet inträffade terrordåd.¹³² Det är därför svårt att säga om kommissionen har rätt i att frekvensen av terrordåd ökade fortlöpande i världen. Det beror helt på vad man väljer att lägga in i begreppet terrorism. I Sverige har inte någon lavinartad utveckling skett avseende antalet terrordåd.

¹³¹ Jongman, 1993 (s 33)

¹³² Siffrorna i exemplet visar läget vid en viss tidpunkt och inte förändringar över tid.

Kommissionens andra argument för att inrätta en beredskapsstyrka var att Sverige anslutit sig till flera internationella konventioner som riktar sig mot terrorism. Om man mot bakgrund av detta inte kunde agera effektivt mot terrordåd, riskerade Sverige att andra länder ställde anspråk på att få sätta in sina egna styrkor¹³³. Ytterlighetsfall kunde t.o.m. tänkas inträffa där främmande styrkor ville ingripa utan att begära tillstånd. Även om ett sådant försök till kränkning av den nationella suveräniteten avväjdes, kunde det leda till oönskade konflikter med andra länder.¹³⁴

Ett scenario där en annan stat ställer anspråk på att få sätta in eller helt sonika sätter in sin egen antiterroriststyrka på svenskt territorium ter sig smått absurd och kan liknas vid en krigshandling, men liknande händelser har inträffat i andra länder. Så skedde vid kapningen av ett Lufthansa plan 1977, planet landade på flygplatsen i Mogadishu Somalia. Den tyska antiterroriststyrkan GSG 9 flögs dit och genomförde en insats mot planet.¹³⁵ Dock med den somaliska regeringens tillåtelse. 1978 gjorde en egyptisk specialstyrka ett fritagningsförsök på Cypern utan att i förväg ha informerat cypriotiska Nationalgardet.¹³⁶ Även om situationen upplevs som fullkomligt osannolik så kan man inte utesluta att en nation vars medborgare hålls som gisslan i ett kapat flygplan på svenskt territorium kan utöva påtryckningar om att få ingripa om ingen svensk resurs finns att tillgå. Men det är många om.

Kommissionens tredje argument gick ut på att om sveriges resurser att ingripa mot terrordåd var sämre än andra länders så kunde det föra med sig att terrorister föredrog att lägga sina aktioner här även om dom riktade sig mot utländska intressen¹³⁷. Skulle det här argumentet ha relevans så borde Sverige under 70- och 80- talet (före inrättandet av Nationella Insatsstyrkan) ha varit en skådeplats för mängder av flygplanskapningar, sprängningar och andra terroristaktioner, och så är ju inte fallet.

¹³³ SOU 1988: 18 (s 179)

¹³⁴ SOU 1988: 18 (s 180)

¹³⁵ Tophoven (s67)

¹³⁶ Schmid & Crelinsten, Western responses to terrorism, (s 318)

¹³⁷ SOU 1988: 18 (s 180)

Kommissionens fjärde argument var att polisens piketgrupper varken hade tillräcklig utbildning eller utrustning för att klara av att storma ett kapat flygplan.¹³⁸ Det fjärde argumentet kanske inte bör ses som ett argument utan mer som ett konstaterande eller en summering av det dåvarande läget. Att polisens piketgrupper varken hade tillräcklig utbildning eller utrustning för att storma ett kapat flygplan är inte tillräckligt skäl för att inrätta en ny enhet. Det logiska svaret på påståendet bör vara : Då utbildar och utrustar vi dem.

När kommissionen gjorde sin utredning var det världspolitiska läget annorlunda. Sovjetunionen var fortfarande en stormakt och Berlinmuren stod kvar. Det är något man bör ha i åtanke när man tittar på kommissionens argument. Utredarna ansåg att Sverige behövde en styrka som kunde sättas in när terrorister kapat ett flygplan eller annorstädes tagit gisslan. Man pekar på att polispiketen inte är utbildad eller utrustad för att klara en dylik uppgift. Sverige har såväl vid tiden för utredningen som nu varit relativt förskonade från den typ av dåd som kommissionen markerar ut som insatsstyrkans uppgift. Det var naturligtvis inget som kommissionen kunde förutse. Däremot kan man fråga sig varför utredarna så hårt inriktar sig på just terrorism. Nationella Insatsstyrkans uppgift går ut på att befria gisslan som tagits av terrorister. Men vad skiljer en terrorist från en vanlig gärningsman, borde inte den kriminella handlingen bestämma vilken åtgärd polisen sätter in? I dagens läge kan Nationella Insatsstyrkan sättas in om en terrorist tar gisslan i exempelvis en byggnad.¹³⁹ Om gärningsmannen ej är terrorist men begår exakt samma brott kan man inte använda sig av styrkan. Skulle det inte ha varit bättre om kommissionen helt sonika konstaterat att polisen behövde utveckla sin kompetens för att lösa gisslansituationer oavsett gärningsman och mot bakgrund av det föreslagit att en beredskapsstyrka borde inrättas. Det är dock möjligt att inrättandet av beredskapsstyrkan inte blivit en realitet utan terroristargumentet.

Vilka konsekvenser har utredningens förslag haft för arbetet vid enheten? Vid tiden för undersökningen fanns 38 polismän vid Nationella Insatsstyrkan. De är utan tvekan Sveriges mest utbildade polismän när det gäller att ingripa mot en eller flera gärningsmän som håller gisslan. Men det

¹³⁸ SOU 1988: 18 (s 178)

¹³⁹ Om situationen ej går att lösa med förhandling

går förmodligen inte att använda dem om inte gärningsmannen förmodas vara terrorist. Jag skriver förmodligen därför att undersökningen har visat att det råder oklarheter kring när och hur man få använda sig av Insatsstyrkan. Varför har man inrättat en enhet med ett så smalt avgränsat verksamhetsområde, varför får inte Insatsstyrkan användas där deras kompetens gör dem bäst lämpade för uppgiften? En anledning till det kan vara att det finns en rädsla för övervåld, men är det inte troligare att en polisman som har bristfällig utbildning och är otränad för scenariot överreagerar och använder mer våld än vad nöden kräver?

Vid tiden för undersökningen fanns det vid Nationella Insatsstyrkan ingen beredskap. Skulle en incident inträffa exempelvis en helgkväll eller en helgdag som midsommarafton fanns det inga garantier för att man skulle få ihop tillräckligt med polismän för att kunna genomföra en insats. Det är minst sagt lite underligt att man, med tanke på de resurser som lagts ner på att utbilda styrkan, inte inrättat någon garanti för att de kan vara på plats i tid.

I undersökningen har det framkommit att texten i polisförordningens 2 kapitel 9§ är öppen för tolkningar samt att begreppet terroraktion inte går att definiera. Det måste sägas vara anmärkningsvärt att användningen av en så pass speciell enhet regleras med ett så luddigt lagrum.

Vidare kan vi i undersökningen se att kontrollen av Insatsstyrkan mellan perioden 1991- 94 inte varit reglerad eller skett på ett reglerat sätt, man har vid Justitiedepartementet förlitat sig till informella kanaler. Polisstyrelsen i Stockholm har endast en gång informerat sig om styrkans verksamhet och då inte på eget initiativ utan på initiativ av styrkans ledning.

Undersökningen visar att Insatsstyrkans verksamhet till viss del omfattas av sekretess och att de enda som har full insyn i styrkans verksamhet är våra folkvalda politiker. Varför har då dessa inte tagit vara på sin möjlighet till insyn?

Nationella Insatsstyrkans kritiker har hävdade att styrkan kan medföra risker för demokratin.¹⁴⁰ Vidare har man menat att en insats av styrkan medför övervåld. Var ligger då faran? Faran ligger enligt min mening i dåligt reglerad kontroll av verksamheten. En polisiär enhet som omgärdas av sekretess måste stå under formell kontroll av våra folkvalda representanter. På så sätt ge en medborgerlig garanti för att allt går rätt till. Om verksamheten kontrolleras finns enligt min mening ingen fara i att använda Insatsstyrkan till även annat än att bekämpa terrordåd.

¹⁴⁰ Flyghed Aftonbladet 1990-06-27

Referenser

Litteraturförteckning:

AsPro

Metoder och test som används inom AsPro-gruppen, Stockholm 1993

Budgetpropositionen. 1989/90: 100

Charters David, mfl (1994)

The deadly sin of terrorism, Greenwood Press, Westport, University of New Brunswick

De La Billiere Peter (1994)

Looking for trouble, Harper Collins Publishers, London

DS 1994: 140

Eliasson, Nilsson, Nylén

Rikspolisstyrelsens utredning angående inrättandet av en polisiär beredskapsstyrka, RPS 1989

Gutteridge William (1986)

Contemporary Terrorism, The Institute for the study of conflict, London

Jeffreys Diarmuid (1994)

The Bureau, Pan books, London

Ju 1989/90 :27

Kessler Ronald (1993)

The FBI, Corgi Editions, London

Motion till riksdagen 1989/90 Ju233

Philip Craig & Taylor Alex (1992)

Inside The SAS, Bloomsbury Publishing 1992, Blitz Editions London 1994

Polismyndigheten i Stockholms län (1994)

Skrivelse till Justitiedepartementet, Dnr AA 900-682/94

Ramsay Jack (1996)

SAS, The soldiers story, Macmillan publishers, London 1996

Regeringens reglerings brev för budgetåret avseende anslag för
rättsväsendet 1994/1995

Ribbing, 1996
Sveriges terroristbestämmelser - En studie av konflikten mellan
brottspreventivaåtgärder och demokratiska rättstatsideal. C- uppsats vid
Kriminologiska institutionen: Stockholms universitet

Schmid Alex.P, Jongman mfl (1993)
Western Responses to terrorism, Frank Cass &Co. Ltd. Portland Oregon

Simon D Jeffrey (1994)
The terrorist trap, Indiana University Press, Indiana 1994

SOU 1987: 14
Juristkommissionens rapport

SOU 1988:18
Rapport av den parlamentariska kommissionen med anledning av mordet
på statsminister Olof Palme

Taylor Maxwell (1988)
The Terrorist, Brassey's Defence Publishers Ltd, London

Tophoven Rolf (1985)
GSG 9 German Response to Terrorism, Bernard & Graefe Verlag, Bonn

Tidningsartiklar:

Aftonbladet 1990-06-27

Aftonbladet 1993-02-16 under rubriken: Bilden polisen ville stoppa.

Aktuell säkerhet nr 4/1993

Dagbladet, Nya Samhället 1993-02-15

Dagens Nyheter 1993-01-03

Tidningen Idag, 1993 -12-05 (s 6 - 7)

Intervjuförteckning:

Sven Åke Hjälmsroth 940503
fd Länspolismästare Stockholm län

Claes Kring
fd departamentsråd vid Justitiedepartementet
maj 1994

Lars Erik Lövdén
fd vice ordförande i Justitieutskottet
maj 1994

Ingrid Mårtensson, psykolog Interpersona, mars 1994

Bertil Olofsson
Kommissarie fd bitr Chef Nationella Insatsstyrkan
mars 1994, kompletterande intervjuer maj 1994, oktober 1994, april 1995, maj 1995, juni 1995

P1 Polisassistent Nationella Insatsstyrkan april 1994

P2 Polisassistent Nationella Insatsstyrkan april 1994

P3 Polisassistent Nationella Insatsstyrkan april 1994

P4 Polisinspektör Nationella Insatsstyrkan juni 1994

Margareta Skylberg, psykolog Interpersona, mars 1994

Sven Smedjegården
polisöverintendent fd chef för ordningsavdelningen polismyndigheten i
Stockholm mars 1994

Jan Söderberg
Kommissarie fd Chef för Nationella Insatsstyrkan
mars 1994, kompletterande intervjuer april 1994
maj 1995

1. Ålder? _____

2. Tjänsteår inom polisen (förutom PHS)? _____

4. Var inom polisen har du tidigare tjänstgjort? _____

5. Var är du uppväxt?

Storstad

Mindre stad

Landsbygd

Annat _____

6. Civilstånd ?

Gift/sambo

Ensamstående

7. Fullgjord värnplikt?

Ja

Nej

Om ja, var? _____

8. Har du någon eftergymnasial utbildning förutom PHS?

J a

N e j

Om ja, vilken? _____

9. Har du varit verksam inom något annat yrke?

Ja

Nej

Om ja, vilket/vilka? _____

10. Innehar du något skjutvapen för privat bruk?

(Flera alternativ möjliga)

Ja, jaktvapen

Ja, tävlingsvapen

Ja, annat _____

Nej

12. Upplever du din sidotjänst som ett positivt eller negativt avbrott i utbildning/träning?

Positivt

Negativt

Varken positivt eller negativt

13. Vad anser du om den utbildning/träning du erhållit sedan du antogs till ONI?

a) Rent fysisk träning

Mycket bra Bra Mindre bra Dålig Förekommer ej

b) Mental träning

Mycket bra Bra Mindre bra Dålig Förekommer ej

c) Objektsträning

Mycket bra Bra Mindre bra Dålig Förekommer ej

d) Träning med konventionella vapen

Mycket bra Bra Mindre bra Dålig Förekommer ej

e) Träning med annan utrustning, sprängmedel etc

Mycket bra Bra Mindre bra Dålig Förekommer ej

14. Har du under din tid i ONI fått någon utbildning om aktiva terroristgrupper?

Ja, mindre än 1 timme

Ja, 1-5 timmar

Ja, 5-10 timmar

Ja, 10-20 timmar

Ja, 20-40 timmar

Ja, mer än 40 timmar

N e j

15. Vilka av dessa organisationer skulle du vilja klassificera som terroristorganisationer?

a) RAF (Röda armé fraktionen)

Terroristorganisation

Ej terroristorganisation

Vet ej

b) VAM (Vitt ariskt motstånd)

Terroristorganisation

Ej terroristorganisation

Vet ej

c) Hizballah

Terroristorganisation

Ej terroristorganisation

Vet ej

d) IGT (Islamabad gröna tigrar)

Terroristorganisation

Ej terroristorganisation

Vet ej

e) PKK (Kurdiska arbetarpartiet)

Terroristorganisation

Ej terroristorganisation

Vet ej

f) IRA (Irländska republikanska armén)

Terroristorganisation

Ej terroristorganisation

Vet ej

16. Vad anser du om den utrustning som ONI förfogar över?

Tillräcklig

Otillräcklig

Om otillräcklig, vad fattas? _____

17. Anser du att det är viktigt att ONI tränas även för andra typer av situationer än huvuduppgiften?

Ja

Nej

Om ja, vilka typer av situationer? _____

18. Anser du att ONIs praktiska kunskaper utnyttjas av den reguljära polisen?

Ja

Ja, men inte tillräckligt.

Nej

19. När anser du att ONI skall sättas in?

a) Endast vid terroraktioner

b) Även i andra situationer

Om b, vilka situationer? _____

20. Anser du att ONI har tillräckliga befogenheter vid särskild händelse?

Ja

Nej

Om nej, motivera. _____

21. Anser du att ONIs befogenheter vid särskild händelse är tydliga?

Ja, helt tydliga.

Något oklara.

Otydliga

22. Anser du att den nuvarande beslutsgången kring ett insatsbeslut är lämplig?

Ja

Nej

Vet inte

23. Var ligger det politiska ansvaret för ONI? _____

24. Borde ansvaret ligga där?

Ja

Nej

Om nej, var bör det då ligga? _____

25. Tycker du att ansvariga politiker visar tillräckligt intresse för ONI?

Ja

Nej

Vet ej

26. Anser du att ansvariga politiker har tillräcklig insyn i ONIs verksamhet?

Ja

Nej

27 Hur viktig är sekretessen kring verksamheten för ONIs effektivitet?

Viktig

Delvis viktig

Oviktig

28. Tycker du att allmänheten har tillräcklig insyn i ONIs verksamhet?

J a

Nej

29 Anser du att ökad allmän insyn kan vara till skada för ONIs verksamhet?

Ja

Nej

30. Känner du någon gång obehag inför ONIs huvuduppgift?

J a

N e j

Om ja, får du inom ONI hjälp att hantera sådana känslor?

Ja

Nej

31. Ser du några risker för samhället med ONIs verksamhet?

Ja

Nej

Om ja, vilka? _____

32 Finns det någon situation då du skulle kunna tänka dig att vägra delta?

Ja

Nej

Om ja, förklara. _____

33. Anser du att man vid antagningen till ONI ställer för höga krav på de sökande?

J a

N e j

Om ja, motivera. _____

34. Anser du att ONI är kapabelt att klara av sin huvuduppgift?

Ja

Nej

Om nej, motivera. _____

